

Via Afrika Sesotho Puo ya Lapeng

Kereiti 10 Study Guide

O. Sempe, P.M. Thinane, Z.S. Zengele, N.R. Mokolopo, T.P. Kumeke,
M.M. Seane

Via Afrika

Our Teachers. Our Future.

O. Sempe

Study Guide

Via Afrika
Sesotho Puo ya Lapeng
Kereiti 10

40 Heerengracht, Cape Town, 8001
PO Box 5197, Cape Town 8000

www.viaafrika.com

TYPESETTING BY Wayne Osmond

PRINTED AND BOUND BY

No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the publisher.

Every effort has been made to obtain copyright of all printed extracts in this book. However, if we have unwittingly used material requiring copyright, we request the copyright holder to bring the matter to our attention so we can make the acknowledgements.

Tse ka hare

Kgaolo ya 1	2
Pampiri ya pele – Thutapuo	2
Kgaolo ya 2	5
Pampiri ya bobedi – Dingolwa	5
1 Thothokiso	5
2 Padi	10
3 Terama	14
Kgaolo ya 3	15
Pampiri ya boraro – Boiqapelo	15
1 Meqoqo	15
2 Ditemana tsa kgokahano tse telele	17
3 Ditemana tsa kgokahano tse kgutshwanyane	18
Mohlala wa hlahlobo	22
Memorandamo	37

Selelekela

Sepheo ka tataiso ena ke ho bebofaletsa baithuti mosebetsi wa selemo sohle Kereiting ya 10 ha ba ya ba tobane le dihlahlobo tsa makgaolakang. Le ha ho le jwalo, baithuti ba ntse ba kgothaletswa hore ba nne ba sebedise buka ya bona ya moithuti ya Via Afrika Sesotho Puo ya Lapeng Kereiti ya 10. Tataiso ena, e leng Setatemente sa Naha sa Leano la Kharikhulamo le Tekanyetso Dikereiting tsa 10-12 (CAPS) e tswalwa ke dikgothaletso tse entsweng ke Lefapha la Thuto ya Motheo ha kharikhulamo ya naha e ne e boetse e hlwelwa botjha ho bebofaletsa baithuti le matitjhere mosebetsi.

Ho latela moralo wa setatemente sena (CAPS) Kereiting ya 10, dipampiri tsa hlahlobo di tharo, mme pampiri ka nngwe e na le dikarolo tse fapaneng tse tlamehang ho lekolwa e le ho bona hore na baithuti ba fihlelletse diphetho tse lebelletsweng. Setatemente sena se arotswe ka dibeke tsohle tsa sekolo tsa selemo letsatsi ka leng bekeng e nngwe le e nngwe, mme ho hlakisitswe hantle se tlamehang ho rutwa ho latela bokgoni ba ho ithuta dipuo, e leng Ho mamela le ho bua; Ho bala le ho boha le Ho ngola le ho nehelana.

Pampiri ya pele – Thutapuo

Selelekela

Ho latela Setatemente sa Kharikhulamo ya Naha (CAPS), pampiri ena, e na le dikarolo tse tharo, e leng Karolo ya A, B le C . Pampiri ena ke karolo ya hlahlobo ya makgaolakang ya Kereiti ya 10, e seng e ile ya etellwa pele hara selemo ke hlahlobo kapa se bitswang. Tekanyetso e Tswellang (SBA).

Dikarolo tsena tse tharo tsa pampiri ena ke tsena tse latelang:

Tekokutlwisiso

Mona baithuti ba fuwa tema ya bolelele bo itseng eo ba tlamehang ho e bala ba ntano araba diptoso tse itshetlehileng temeng eo. E ka ba tema e ngotsweng ya boiqapelo ya lemulwana la bahlahlobi kapa e nkuweng dibukeng tsa dipale tsa Sesotho, dimakasineng kapa mofuteng ofe feela wa sengolwa le dikoranteng. Ka nako tse ding, ho ka nna ha botswa potso ya tekokutlwisiso e itshetlehileng setshwantshong kapa se bitswang ka ho re ke dikhathunu. Dipotso tse botswang tsa tekokutlwisiso di a fetafetana ka boima ba tsona ho latela se bitswang dithaksonomi. E ka ba tse bonolo tse ipatlelang dikarabo tse otlolohileng tse hlahang temeng; tse mahareng ka boima ba tsona le tse batlang hore baithuti ba je masapo a hlooho ho ka di araba. Mefuta ya ditema tsa tekokutlwisiso hangata eba e amang bophelo ba batjha ba ka mehla; ekaba tseo ba di thabelang kapa tseo ba sa di thabeleng empa e le ho re di na le thuto e itseng e ba eletsang maphelong a bona. Matshwao a Karolo ena ke 30.

Kgutsufatso

Baithuti mona ba fuwa tema eo ba e kgutsufatsang ka mantswe a bona empa ba sa fetole moelelo wa yona wa mantlha kapa wa sethatho. Potso e ye e hlalose hore ho etswe kgutsufatso e ngotsweng ka mokgwa wa seratswana kapa wa dipolelo. Ho ye ho boelwe ho qaqiswe hore e be bolelele ba mantswe a makae ao baithuti ba tlamehang ho a ngola qetellong ya kgutsufatso. Ha ditaelo tsa bahlahlobi di sa latelwe, baithuti ba ye ba fokoletswe kapa hona ho hulelwa matshwao. Matshwao a Karolo ena ke 10.

Thutapuo le Tshebediso ya Puo

Dikarolo/ditho tsa puo di ntse di rutwa ka botebo, mme sena se bolela hore ditho tsa thutapuo tse kang, mabitso, maetsi, makgethi, mefuta ya dipolelo jj. di ntse di tlameha ho rutwa ka ho phethahala. Phapano e tla ha ho fihlwamekgweng le ditseleng tsa ho lekanyetsa. Ka hobane puo e rutwa maemong a ka mehla kapa a phelang, tekanyetso e tlameha ho ba e itshetlehileng boemong boo ba ditaba. Kgatello eba tshebedisong le tekanyetsong maemong a phelang. Matshwao a Karolo ena ke 30.

Mohlala wa tema ya tekokutlwisiso, dipotso le dikarabo

- Badisisa seratswana sa tekokutlwisiso ka hloko ho etsa bonnete ba ho re o a se utlwisisa. Se bale bonyane habedi.
- Sehella dipolelo tsa bohlokwa mela seratswaneng se seng le se seng.
- Bala dipotso tsa tekokutlwisiso hang ha o se o badile seratswana sa tekokutlwisiso. Dipotso tsena di ka o fa mehopolo e itseng ka seratswana.
- Sehella mantswa a sehlooho kapa a bohlokwahadi dipotsong. Sena se tla o thusa ho utlwisisa seo o lebeletsweng ho se etsa.
- Qala ho araba dipotso. Etsa bonnete ba ho re o utlwisisa potso pele o araba.
- Ela hloko matshwao a abetsweng potso ka nngwe. Hangata ntlha e le nngwe e abelwa letshwao le leng.

Ditaelo tseo hangata di sebediswang

Etsa bonnete ba hore o utlwisisa ditaelo tse latelang. Di sebediswa hangata dipotsong tsa tekokutlwisiso dihlahlobong.

- Qotsa lentswe “Qotsa lentswe le le leng. Hopola ho sebedisa matshwao a puo a diabulwa le diakwala. Mohlala: “morui”.
- Qotsa polelwana. Qotsa sehlopha sa mantswa a emeng mmoho. Hopola ho sebedisa matshwao a ho bala a diabulwa le diakwalwa: “Morena ha a tsekiswe”.
- Hlalosa ka mantswa a hao: Sebedisa mantswa a hao ho hlalosa - se ke wa kopitsa dipolelwana di le jwalo ho tswa seratswaneng.
- Sebedisa mantswa a hao, o sebedisa puo e bonolo e otlohileng.
- Bapisa le ho tlisa phapano. Batlisisa ho tshwana le ho fapana. Hlalosa tsena.
- Fana ka maikutlo mabapi le tshebediso ya ... hlalosa hore na hobaneng ha lentswe le itseng le sebedisitswe.
- Hlalosa sephetho sa ... hlalosa ka moo lentswe le sebedisitsweng ka teng mme sephetho sa sena ke sefe ho mmadi, kapa ka moo le thusang mmadi ho utlwisisa seo mongodi a lehang ho se bontsha.

Diphoso tse baithuti ba di etsang ha ba araba dipotso tsa tekokutlwisiso

- Ho se bale seratswana ka hloko pele ba araba dipotso.
- Ho se bale dipotso hantle.
- Ho se sebedise matshwao a puo a diabulwa le diakwalwa ha ba qotsa ho tswa seratswaneng.
- Ho se sebedise mantswa a tobang kapa dipolelwana ha ba qotsa.
- Ho se sebedise mantswa a bona moo ho hlokalang hore ba etse jwalo.
- Ho se shebe matshwao a abetsweng potso ka nngwe.

Ho ka qojwa jwang ho etsa diphoso

- Bala seratswana ka hloko, bonyane habedi.
- Bala dipotso ka hloko o ntano qolla le ho hlwaya mantswe a sehlooho kapa a bohlokwahadi.
- Ka mehla sebedisa matshwao a diabulwa le diakwalwa ha o qotsa ho tswa seratswaneng.
- Ka mehla sebedisa mantswe a tobang ha o qotsa a mopeleto o nepahetseng.
- Sebedisa mantswe a hao ha o araba dipotso. Se ke wa kopitsa ho tswa temeng ka ho otloloha ntle le haeba o qotsa.

Pampiri ya bobedi – Dingolwa

Selelekela

Pampiri ena ke ya dibuka tse balwang tse kgethetsweng Kereiti ya 10. Dibuka tsena di arotswe ka mekga e fapaneng ya mefuta ya dingolo. Tsona ke dibuka tsa pale/padi, tshwantshiso (terama) le pokello ya dithothokiso tse kgethetsweng ho botswa hlahlobong.

1 Thothokiso

- a Selelekela
- b Dintlha tsa bohlokwa thothokisong

Selelekela

Ho botswa dithothokiso tse nne tseo baithuti ba di boneng le ho ithuta tsona. Baithuti ba botswa mefuta e mmedi e leng dipotso tse kgutshwane kapa tse telele (tsa moqoqo). Ba ka araba dipotso tse ding le tse ding feela tse pedi, ho sa natsehe hore na ke tse kgutshwane kapa tsa moqoqo. Matshwao a thothokiso tseo tse pedi ke 20. Ka mantswe a mang potso ka nngwe ya thothokiso e jere matshwao a 10.

Ho boetse ho na le potso ya thothokiso eo baithuti ba sa e bonang, mme le yona e ka hlaha e botsitswe ka mokgwa wa potso ya moqoqo kapa potso e kgutshwanyane. Moithuti e mong le e mong o tlameha maoto le matsoho ho araba potso ena. Yona e jere matshwao a 10. Matshwao a Karolo ena kaofela ke 30.

Le se le tseba hore dithothokiso tseo le di kgethetsweng selemong sena, ke tse leshome le metso e mehlano. Mona re tla etsa kgutsufatso ya thothokiso ka nngwe. Ka morao moo re nto le etsetsa malebela a manollo kapa yona tshekatsheko ya thothokiso. Re tla ikgethela thothokiso e le nngwe kapa tse pedi feela, tse nang le makgabane ohle a thothokiso, e be re e/di manolla ka botebo.

Thothokiso ke sengolwa se ikgethang mefuteng e meng ya dingolwa. Se ikgetha ka sebopeho le puo e sebediswang ho sona. Ha re ithuta dithothokiso, re lokela ho tseba hore taba eo ho buuwang yona thothokisong, ha e a namiswa ka kotloloho jwalo ka dingolweng tse ding. Ho yona taba e buuwa ka puo e potetseng, e tletseng ditshwantsho. Ka tsela e jwalo re ka re taba e omelwa feela.

Dintlha tsa bohlokwa thothokisong

Moelelo

Ha e tla ba o tseba thothokiso ka botlalo, o lokela ho tseba seo e se bolelang. O kgone ho hlalosa se bolelwang ho yona. O be o tsebe le molaetsa kapa wona mookotaba wa yona. Ka mantswe a mang, o tsebe hore sethothokisi se reng ho babadi, se fetisa molaetsa ofe.

Matshwao/makgabane/dihlomo

Matshwao ana a phuthetswe ka hara puo le setaele sa mongodi. Ona matshwao ana a kenyelletsa mekgabisopuo ka hare.

Keletso malebana le ho ithuta thothokiso

Bala thothokiso makgetlo a fetang bonngwe.

Lekgetlo le leng le le leng leo o balang thothokiso ka lona, kutlwisiso ya hao e a eketseha mme ho ba le se o hlakelang ho yona.

Sebedisa bukantswe/dikshnari kapa botsa ho rarolla mantswa a thata

Dithothokiso di atisa ho ba le mantswa a sa tlwaelehang, a thata. Ha o sa tsebe se bolelwang ke mantswa a jwalo, o ka iphumana o le mathateng a ho utlwisisa se bolelwang ke thothokiso yohle.

Kgutsufatsa temanathothokiso ka nngwe

Ha o se o e badile, o nahana hore o batla o utlwa seo e se bolelang, kgutsufatsa ka mantswa a hao se bolelwang ke temanathothokiso e nngwe le e nngwe.

Kgutsufatsa thothokiso kaofela

Ka mora moo o ka e kgutsufatsa kaofela ho bopa mohopolo o le mong, o phethahetseng.

Sebetsana le matshwao/makgabane kapa bona bonono boo sethohokisi se bo sebedisitseng

Bala molathothokiso ka mong ka hloko, o ntshe matshwao a thothokiso a sebedisitsweng ho wona. Ikgopotse bohlokwa/molemo wa matshwao ao moleng ka mong le thothokisong kaofela.

Kganyetsano/tatolano

Kganyetsano ke tsela e nngwe e ka sebediswang ke sethohokisi ho hlakisa moelelo.

Mantswa a hanyetsanang, a latolanang, a sebediswa ho nehelana ka kutlwisiso e phethahetseng. Sheba melathothokiso ya 26-27 (merero e metle... di tletse bobele).

Mantswa ana a a latolana. Ntsane o totobaletsa babadi hore matshwele ana a Hyde Park, ha a pelonngwe. A fapane ho tu! Ho melathothokiso ya 30-31 (mona – mane), ho a hlaka hore batho ba moo ba ka diqhoqhwana, ho ikarotswe. Le di bui tsa teng ke tse buang ka ntho tse sa tshwaneng. Mehlala e meng e fumanwa ho wa 62 (theosa – nyolosa) le ho ya 21-22 (bosiu le motsheare).

Hape sethohokisi se ka boela sa tlisa kगतello/sefutho ka hara thothokiso ka ho sebedisa tlohelo. Ho tlohelo karolo e itseng ya lentswe (hangata sehlongwapele), e a tlohella/siuwa. Lentswe le jwalo le ba le kगतello e sa tlwaelehang. Leha le qapodiswa ho ba le kगतello e itseng. Sheba molathothokiso wa 20 (ketekete < diketekete), wa 32

(hlotshwana < sehlotshwana), wa 37 (kgotla < lekgotla) le wa 48 (koloni < dikoloni) jj. Ela hloko hore tlohelo e ntse e etsahala le moo ho siilweng lentsewe kaofela.

Mabitsomamarane/mabitswahokwa

Sethothokisi se ntse se sebedisa mabitsomamarane ho toboketsa le ho hlakisa taba. Molathothokisong wa 8 (sobaleholo > lesoba+-holo). Sobaleholo e na le sefutho se matla se sa tlwaelehang. Tlohelo e sebedisitsweng lentseweng leo, le yona e eketsa sefutho seo. Ntle le kgatello, lentsewe lena le hlakisetse mmadi hantle hore seo buuwang ka sona, ha se lesobana empa e hlile ke lesobahadi. Ho jwang ka (mekgopikgopi) ho wa 28 le (masakokometse le matabolaletswalo) ho wa 45? Se ka boela sa bontsha bonono le bokgabo ka ho sebedisa sejura/kgefutsohare. Bona ke bokgabo ba ho katla kapa hona ho fokotsa morethetho thothokisong. Ntle le ho fokotsa lebelo ka hara thothokiso, kgefutsohare e ka bontsha ho tshwana ha moelelo mantsweng a e teetseng hare. Molathothokiso wa 47 o re: “Toka e ile kae, mohau o ile kae?” Moelelo wa se tlang pele ho kgefutsohare, ke hore ‘ha ho na toka’. Le se tlang ka mora yona se ntse se bolela yona ntho eo. Ha mohau o le siyo, na toka e ba teng? Sheba le ho wa 53 “O bua moroko, o bua mapae”. Moroko le mapae di bolela ntho e le nngwe e leng ho pota. Boela o tadime le wa 73 jj.

Molamotjetje/pholletso/enjambamente

Molathothokisong wa 1 ha ho na letshwao la ho bala qetellong. Sena ke sona se bitswa molamotjetje. Ka wona sethothokisi se bontsha hore melathothokiso e mmedi eo (1 le 2), e tlamahane. Ka mantswa a mang, mohopolo o molathothokisong wa 1, o ntse o tswela pele ho ya fella ho wa 2. Taba e buuwang moo e nngwe.

Le leng la matshwao a bohlokwa thothokisong ke lebotsi (?). Re le bitsa jwalo mona dithothokisong. Ka lona sethothokisi se ka bontsha dintho tse mmalwa. Se ka bontsha pelaelo, sa bontsha ho se kgotsofale, sa bontsha ho makala le hona ho hlollwa. Esita le yona phoqo e ka bontshwa ka lona. Re a tseba hore ka lebotsi, sethothokisi se ipotsa potso eo se tsebang karabo ya yona hantle. Se mpa se iphotlaisa feela. Shebang molathothokiso wa 69. Moo sethothokisi se maketse hore ebe jwale phala ke ya eng hara bosiu. Se a imakatsa, se etsa eka se e tlwaetse e letswa motsheare feela menateng. Ho wa 72 ha se a makala feela e bile se hlolletswe. Se hlolletswe ke ho utlwa boko sa mosadi maffng ao. Mohlomong ka tlwaelo ya sona, se tseba basadi ba sa diile hara maff. Ena taba e a se hlolla. Ha re ya ho wa 94 re ka re jwale o a phoqa. Re ka re o a phoqa hobane ho tloha molathothokisong wa 84, ho hlakile hore kgomohadi tsena, di tlile ka morero mafing ao moo Hyde Park. re ngwanana eo o llang hobane o tlile moo hara bosiu jwalo, tsa teng a di tseba. O llang athe o ratile? Molathothokisong o latelang o a ikaraba, folere, e kgaolwa ke botsotsi.

Ntsane re mmona a bile a sebedisa le yona tomatso/phoqo thothokisong ena. Tomatsong ho sebediswa mantswa ao ekang a matle, a a rorisa kapa ona a tshedisang athe sepheo ke se seng se sele. Sepheo ke ho phoqa. Melathothokisong ya 64-65 o re

ngwana wa lejakane (mokreste) a potele hore a se ke a bona dintho tse mpe. E ka re o eletsa ka qenehelo ngwanenwa wa lejaka. Athe kae? Ha ho keletso le qenehelo mono. O mo phoqa a tiile! Majakane ke batho ba tumelo. Na ba fumaneha mesebetsing eo e nyonyehang ya mafifing? Yona melathothokiso ena e re Hyde Parbosiu, e tumme ka dihlong (manyala). Ngwana eo wa lejakane, o batla eng moo bosiu? Tulong e mpe tjee? Ha ho keletso ya letho mona!

Ka hara dithothokiso re boela re fumana sethokhosi se bopela madi setshwantsho sa se itseng kelellong ya hae. Sena ke setshwantsho sa dintho tseo se buang ka sona. Sethokhosi se etsa hore mmadi a bone setshwantsho seo ka leihlo la moya. Bokgabong bona sethokhosi se ka atleha ka tshebediso ya mekgabisopuo. Molathothokisong wa 10 ho sebedisitswe mothofatso. Ho thwe Hyde Park le paleisi ya Buckingham di ahisane, ke baahisane. Kelellong ya mmadi ho tla setshwantsho sa lelapa (ntlo) leo a ahisaneng le lona. Kelellong ya hae o bona katamelano eo. Mmadi o a hlakelwa hore baka tsena tse pedi, ha dia arohana haholo. Ho wa 19 ho sebedisitswe papiso. Motho ha a dutse jwalo ka morena, ke ha a dutse jwang? Modulo oo o bonwa ka leihlo la moya. Sheba hape le ho wa 89 jj.

Ntle le mekgabisopuo, sethokhosi se ka boela sa sebedisa bokgoni le boqhetseke ba sona, ho hlalosa se itseng ka tsela e tla etsa eka mmadi o se a se bona, a se utlwa, a se ama kapa a utlwa eka o se a ntse a se latswa, a se ja. Bokgoni bona bo bitswa karaburetso. Karaburetso e arolwa ho ya kamoo re qetang ho hlalosa. Ho na le ya pono, ya kutlo, ya kamo (ho tshetsa) le ya tatso. Shebang melathothokisong ya 68-71. Mono ho na le mefuta e mmedi ya karaburetso, ya pono le ya kutlo. E se eka mmadi o se a ntse a utlwa phala e llang hara bosiu.

Hangata ha o e utlwa e lla hara lefifi, ho a be ho etsahala jwang? O tshoha kapa o a makala? Hobaneng? Hape e se eka o bona polesa le ngwanyamisang motho hara mafifi. Boelang le shebe le melathothokiso ya 84-87, 88-91, 92 le 92-95. Le mona Ntsane o sebedisitse karaburetso, e seng ngwanabo yona!

Basotho beso, ha e ke e boye kaofela. Ha re diheleng dikgala ka ntlha ya bohlokwahlokwa thothokisong ena. Ntsane o thehile thothokiso ena ya Hyde Park hodima kganyetsano/tatolano. Ha re lekoleng kamoo thothokiso ena e bopilweng kateng. Ditemanathothokiso tse 15 tse qalang (1-63), di bua ka diketso tse ntle, tse etsuwang moo Hyde Park motsheare. Diketso tseo di totobatsa bokgabane, botle, mofuthu le yona tokoloho e fumanwang bakeng sena. Empa ho tloha temanathothokisong ya 16 ho ya qetellong, ho tletse dimpe, dihlong tsa manyala tse etsuwang moo bosiu mafifing. Ntsane o thulanymotsheare le bosiu ho etsa hore mmadi a utlwisise hantle seo tulo ena e leng sona. Temanathothokiso e qetellang, e kwalla ka ho hlalosa hantle manyampetla a etswang moo ka kgitla. Ntsane o re dimpe tse neng di etsuwa Sodoma le Gomora, ha se letho ha di bapiswa le tsa Hyde Park bosiu. Ha e

be o sa na lekgwao ka ntlha ya hore thothokiso ena, e thehilwe hodima kganyetsano, ikgodise ka melathothokiso ya 96-97. O sa na le puo?

Ebang o potlaka ... [R.N. Phume]

Thothokisong e ka hodimo re ile ka ka botebo manollong/tshekatshekong. Ho ena ha re sa tla ya ka botebo hobane matshwao/makgabane a thothokiso, e ntse e le ona ao, a a tshwana.

Lekgotsi (!)

Sethothokisi se le sebedisitse melathothokisong e mmedi. Ho o bulang thothokiso le o e kwalang. Ka hara thothokiso lekgotsi le ka bontsha makalo, ho tshoha kapa matlafatso/kgatello. Le laolwa feela ke hore le sebedisitswe jwang. Mona le sebediseditse ho matlafatsa, ho hatella. Sethothokisi se hatella se tiile hore ke sefe se tla etsahala ebang motho a potlaka (1). Molathothokisong o qetellang, se hatella taba ya hore motho o tlameha ho kgetha. Ho le sebedisa qalong le qetellong ya thothokiso, sethothokisi se bontsha hore ha se batle hore taba ena e lebalwe.

Anastrof

Ho anastrofi ke mootatelano e tlwaelehleng ya mantswe molathothokisong, e fetolwang. Ho molathothokiso wa 9 ho thwe: “Lona le ja ya tonana kgomo”. Ka tlwaelo e lokela ho ba “Lona ja kgomo ya tonana”. Ya tonana e se e tlisitswe pele ho kgomo. Sepheo mona ke ho tlisa kgatello/matlafatso ho ya tonana.

Ka mantswe a mang, ho tsepamiswa maikutlo hodima sena se seholo, se tla etsahalla motho ya potlakelang dintho. Boela o shebe melathothokiso ya 10 le 11. Ka tlwaelo tatelano ya mantswe e ne tla ba:

- Ithute maele ana.
- Ke hona wa thaka, hlalefa.

Kgefutsohare/sejura

Mona re rata feela hore le shebe kamoo e sebedisitsweng kateng. Molathothokisong wa 5, e bontsha ho lekana ha moelelo mantsweng ao a mabedi e leng swabe le sulafallwe. Ho ntse ho le jwalo le ho wa 13 le 14 hobane tabakgolo mono ke ho kgetha. Ho wa 11 teng re fumana sepheo e le ho katla morethetho.

Molamotjetje/pholletso/enjambamente

Sheba melathothokiso ya 3-4, 7-9 le 10-11. Ikgopotse mesebetsi/bohlokwa ba yona thothokisong.

Lehokela/hlaahela/phethaphetho e tshekalletseng/neeletsano

Sheba melathothokisong ya 5-6. Ikgopotse mesebetsi/bohlokwa ba yona thothokisong.

Phethapheto ya mantswa/epanalepsese

Sheba melathothokiso ya 1-6. Teng ho sebedisiswe phethapheto/epanalepsese ya O. Ba bang phethapheto ena ba e bitsa e tsepameng, hobane lentswe leo O, le phethilweng hantle ka tlasa le ka hodimo ho lona. Hape phethapheto ena e ntse e le neeletsano hobane lentswe leo, le phethwa qalong ya molathothokiso.

Kganyetsano/tatolano

Yona re e fumana melathothokisong ya 7 le 8. E leng potlapotla le sisitheho. Lepotlapotla le bolela motho ya potlakelang dintho. Athe lesisitheho lona le bolela ya di diehelang. Le ho wa 13 re fumanang podi le kgomo. Mantswa ana a bopa kganyetsano hobane thothokisong ena, haesita le ho ona maele ao thothokiso ena e thehilweng hodima ona, e leng Lepotlapotla le ja podi lesisitheho le ja kgomo, podi e emetse bobbe, tse bosula athe kgomo e emetse botle, tse thabisang. Ka hoo he, kganyetsano e teng mona. Ikgopotse mesebetsi/bohlokwa ba yona thothokisong.

Tlohelo

Sheba melathothokiso ya 7 le 8, potlapotla le sisitheho. Ikgopotse mesebetsi/bohlokwa ba yona thothokisong.

Karaburetso

Melathothokisong ya 1-6 ho na le karaburetso ya pono. Mmadi e se eka o bona hantle motho ya weleng lepoqong (koma le hlabathe).

A tsoha mono fatshe a kgomohile (phumuha) melomo le phatla. A ema a swabile, a sulafalletswe hobane mohlomong ba bang ba mo tsheha. Ke eo taba! Jwale di sallane le wena!

2 Padi/Pale**Selelekela**

Le pading/paleng ho ntse ho botswa mefuta e mmedi ya dipotso, e leng dipotso tse kgotshwane kapa tse telele (tse moqoqo). Baithuti ba araba ba ikamahantse le padi/pale eo ba e kgethileng ho tse tharo tse kgethetsweng ho balwa Kereiting ya 12 Matshwao a Karolo ena ke 25.

Ho na le mareo (dibetsa) a sebediswang ha ho manollwa le ho sekaseka mefuta e fapaneng ya dingolo/dingolwa. Mareo a mang a tla tshwana kapa a be teng manollong ya mefuta yohle ya dingolwa, ha a mang a tla sebetsa feela le dingolwa tse itseng. Dingolwa tseo re shebaneng le tsona mona ke pale, palekgutshwe, tshwantshiso le dithothokiso. Mefuta ya dikapuo yona e ka hlahella le ho sebediswa mefuteng

eo ya dingolwa kaofela. Dibetsa tsa manollo tse sebediswang paleng le paleng e kgutshwanyane (palekgutshwe) di a tshwana. Phapano feela ke ho re ho palekgutshwe, diketsahalo di etsahala ka nako e kgutshwane. Ho boetse ho a hlaka hore ho pale le palekgutshwe re bua ka baphetwa, athe ho tshwantshiso (terama) teng re bua ka dibapadi. Tshwantshisong hape re bona “puisano” e le thekniki ya bohlokwahadi ka ha e le ka yona re kgonang ho tseba maikutlo a dibapadi ka taba e itseng. Sena ke sona se bileng se butswelang kgohlano tshwantshisong.

Matshwao a moralo le mareo a akaretsang

Moralo

O ka hlaloswa e le thapo ya diketsahalo tse tsamayang di eba le methinya, di sa tsamaye di otlohile feela. Motsamaong oo wa tsona, di tsamaya di phahamisa le ho theola maikutlo a mobadi ka tsela tse fapaneng. Ho hlakile hore methinya e tla ba mengata paleng ho feta palekgutsweng, ka ha baphetwa ba le mmalwa feela palekgutshweng.

Moralo o bopilwe ka dikarolo tsena tse latelang:

- Tlhahiso/Qalo
- Qaka/Kgohlano
- Tharahano/Ho hola ha qaka
- Sehlohlolo
- Mothipoloho/Ho fokotseha ha diketsahalo
- Phethelo kapa Qetello

Tlhahiso/Tlhekelo/Qalo

Paleng re sheba hore na mongodi o hlahisa ditaba tsa hae jwang. Na o di hlahisa ka tlhaloso e itseng le hona seratswaneng sa pele kapa the? Na o wela tabeng di sa tloha feela ho ikamahanya le sehlooho sa pale ya hae? Na ho na le ditshupiso tse bontshang hore mongodi o tlo bua ka eng? Ke mona moo mongodi a hlahisang tse latelang:

- Baphetwa le kamano ya bona.
- Tikoloho le ka moo e re senolelang semelo sa baphetwa kateng, le kamoo tikoloho e amanang le baphetwa kateng, le kamoo tikoloho e amanang le baphetwa ka teng.
- Nako eo diketsahalo di etsahalang ka yona. E ka ba nako ya sekwalejwale kapa ya bohoholo kapa ya sekgalekgale.

Qaka/Kgohlano

Ena ke thulano mahareng a baphetwa kapa dihlopha tse pedi paleng/pading. Moo ho nang le kgohlano, mophetwa wa sehlooho o tlameha ho ba teng; re bona a hlola kapa a hlolwa. Kgohlano re bona baphetwa ba nkelana melamu, ba lwana ya kgumamela. Ena ke kgohlano ya ka ntle moo hape re yeng re bone baphetwa ba sa dumellane ka mehopolole le maikutlo. Ho ye ho be kgohlano ya ka hare moo maikutlo a mophetwa a lwantshanang, a dubakaneng. Ke mona moo ho yeng ho thwe mophetwa o na le pelo tse pedi; e nngwe e re a etse hona, ha e nngwe yona e re a etse hwane. Qaka e tlamehile

hore e hole ho ya fihla sehlohlolong, ho be le tharollo re ntano fihlphetsong kapa qetellong.

Tharahano/Ho hola ha qaka

Boholo ba ditaba paleng kapa palekgutshweng bo karolong ena. Diketsahalo tsa pale, tse ntshetswang pele ke baphetwa ka diketso tsa bona, dipuo moo puisano e hlahang, maikutlo a bona le boitshwaro, tsohle tsena di hlahella karolong ena. Ke mona moo re bonang kgohlano e kekela, e tiya ebile e loela hantle. Mona jwale re ka re mathata a hlwa manolo hodimo. Mophetwa wa sehlooho kapa molwantshuwa jwale o tebetebeng kapa makaqabetsing ao yena ka sebele a inkentseng ho ona kapa ao a kentsweng ho ona ke baphetwa ba bang ba tlatseso.

Sehlohlolo

Se fihlellwa hanyane ka hanyane. Mona mathata a a bokellana; ho kgitlwaselei; ho kgaoha moo ho kgwehlang. Ke moo re bonang molwantshuwa a hlolwa ke molwantshi; dintho di a loka kapa di senyehela ruri. Ke bophahamong ba ditaba. Haeba mophetwa, haholoholo wa sehlooho o ne a ntse a hloleha, o tla putlamela ka mpa fatshe sa ruri. Se tla latela e tla ba mothipoloho, ho a theohela, ha ho sa na moepa o tla hlowa. Ya lwantshuwang a ka hlola kapa a hlolwa.

Mothipoloho/Ho fokotseha ha ditaba

Re theohela fatshe, mme diketsahalo di a bontsha hore na moya o fokela kae. Ditaba jwale di sekamela ka ho mophetwa was sehlooho (molwantshuwa); ebang di sekamela ka botleng kapa ka bobeng. Tsitsipano eo re neng re ntse re le ho yona jwale e a nyehla, e fokotseha matla.

Phethelo/Qetello

Mona re fihlile pheletsong kapa qetellong ya ditaba. Ho elwe hloko hore hase ka mehla qaka kapa bothata bo rarollwang. Ke ka hona lereo la phethelo kapa qetello le sebediswang.

Baphetwa

Bana ke batho ba boiqapelo bao mongodi a ba sebedisang ho fetisa molaetsa wa hae. Hopola hore baphetwa le mabitso a bona ke boiqapelo ba mongodi; ha a amane hohang le batho ba itseng ba phelang. Ka nako e nngwe mongodi o qapa mabitso a tla pepesa le ho hlahisa dimelo tsa baphetwa ba hae. Hangata ho ye ho be le mefuta e mmedi ya baphetwa pading, e leng mophetwa ya tjhitja le mophetwa ya sepapetlwa kapa ya ka mmoho kapa ya folete. Mophetwa ya tjhitja re ka re ke motho wa nama le madi; re ka re mophetwa ya tjena e ka ba motho ya teng maphelong a rona; ke mophetwa ya angwang ke maemo a ditaba, mme a fetohle ho ikamahanya le maemo ao a iphumanang a le ho ona. Re ka re ke mophetwa ya phelang. Mophetwa ya ka mmoho re ka re ke moshanyana wa letsopa; mongodi o etsa ntho eo a e ratang ka yena; re mo tseba ka lehlakore le le

leng ho tloha moo buka e qalang ho fihlela qetellong ya buka. Ha a angwe ke maemo a ditaba letikoloho eo a phelang ho yona. Pading ho boetse ho na le mophetwa wa sehlooho, ke ho re eo boholo ba pale bo itshetlehileng ho yena le baphetwa ba tlatsetso, ke ho re ba tla thusa hore mophetwa wa sehlooho a fihlellesepheo sa hae kapa a hlolehe. Sena se tla tlisa dikamano mahareng a mophetwa wa sehlooho le baphetwa ba tlatsetso. Ditaba di tla rarahana le ho rarollwa paleng ka baka la dikamano tsena mahareng a baphetwa.

Tikoloho

Ho na le mofuta e fapafapaneng ya ditikoloho; e ka ba tsa metseng ya ditoropong, mahaeng kapa ditikoloho tsa semoya jj. Ho na le dithsupo tse tla bontsha hore na tikoloho ke ya mofuta ofe. Tikoloho ke moo diketsahalo di etsahallang teng. Tikoloho ebile e amana le nako ee diketsahalo di etsahalng ka yona. Tikoloho e boetse e ba le seabo se sehlo ho re hlahisetseng semelo sa baphetwa.

Mookotaba

Mookotaba kapa tabataba ya pale ke efe? Keng seo mongodi a re bolellang sona? Ha re qeta ho bala pale ya mongodi, re tla be re re thuto ya hae ke efe ho rona. Hopola hore dikarabo di ka ba ngata, ho itshetlehile feela hore na mobadi yena o di bona le ho tshetleha maikutlo a hae jwang. Ka mantswe a mang, mookotaba ke molaetsa wa sehlooho wa mongodi oo a batlang ho o fetisetsa ho rona jwaloka babadi ba hae. Ke sepheo le morero oo sengolwa se o reretsweng.

Poloto

Pale/Padi e bopilwe ka diketsahalo tse etsahalang dibakeng/ditikolohong tse itseng, mme di phethahatswa ke batho ba mongodi ba boiqapelo ba bitswang ka ho re baphetwa. Diketsahalo tsena di tlameha ho hlahisa sesosa le sephetho, k.h.r. ke eng se etsang hore ho itseng ho etsahale, keng se fetolang mophetwa hore a iphumane a se a nka lehlakore le itseng tjhebong ya hae ya bophelo. Mosotho o ye a re: Ha ho mosi o kubellang ho se na mollo”. Ka hona he, poloto ke ka moo diketsahalo di hlophisitsweng ka teng le ho hlahiswa ho tlisa sesosa le sephetho.

Setaele sa mongodi

Re se bona ka tshebediso ya puo ya mongodi, mme sena se ka hlahiswa ka ditsela tse fapaneng. Mongodi e mong a ka kgetha ho sebedisa puo e otlohileng feela e tobang, empa e fetisa moelelo o hlakileng ho babadi ba hae. E mong puo ya hae e ka imetswa ka puo e tletseng mekgabisopuo e fapaneng e kenyeletsang dikapuo ho bopa ditshwantsho (karaburetso) tse fang babadi mohopolo o hlakileng. A ka boela a etsa kgetho ya mantswe ka tsela e ikgethang ho tlisa tebello e itseng ekasitana le yona tiehiso. Ka nako e nngwe mongodi ka sebele e ka ba mopheti ya hohle; ya tsebang tsohle tse tla etswa, ho nahanwa le ho buuwa ke baphetwa ba hae.

3 Terama

Tshwantshiso ya Terama

Le tshwantshisong ya terama ho ntse ho botswa mefuta e mmedi ya dipotso, e leng dipotso tsa mofuta wa moqoqo le dipotso tse kgutshwane. Le mona baithuti ba araba ba ikamahantse le tshwantshiso/terama eo ba e kgethileng.

Matshwao a poloto/moralo

- c Tlhekelo/Thlahiso
- d Kgohlano (Tholwana ya morusu/Qaka)
- e Kgolo ya kgohlano
- f Tharahano
- g Sehlohlolo
- h Ho fokotseha ha ditaba
- i Tarollo
- j Qetelo/Phethelo

Pampiri ya bararo – Boiqapelo

1 Meqoqo

Selelekela

Meqoqo ke tse ding tsa ditema tseo ho tsona, moithuti a lokelang ho ipabola ka boiqapelo ba hae. Bokgoni ba ho ngola moqoqo bo lokela ho tjhoriswa ka mehla. Moqoqo o ngotsweng ka mehopolo e momahaneng, le dintlha tse ikentseng ketane e monate, e kgolwehang, o tla fa moithuti matshwao a matle haholo.

Dintlha tsa bohlokwa ha ho ngolwa moqoqo

Bolelele ba moqoqo e be bo loketseng (mantswe a 300-350). Moithuti o tlameha ho itlwaetsa ho ngola moqoqo wa bolelele bona.

Mmapa wa monahano kapa moralo

Ona ke mohato wa pele o tlamehang ho ralwa/etswa. Ho ona ho totobatswa dintlha tseo moqoqo o tla itshetleha ka tsona. Tatelano ya kamoo dintlha di tla qoqwa ka yona, e lokela hore e bontshwe hona mona. E.H. Ha ho tshwauwa moqoqo, batshwai ba a sheba hore e be ho na le nyalano pakeng tsa mmapa wa monahano, le moqoqo ka bowona na.

Diratswana

Moqoqo o lokela ho ba le diratswana tse momahaneng. Seratswana ka seng se jare mohopolo o le mong feela. Diratswana tsohle di lokela ho iketsa thatswana e thatolohang ha monate. Hangata diratswana di laolwa ke dintlha tse mmapeng wa monahano kapa moralong.

Sebopelo

Ho a tsebahala hore moqoqo o lokela ho ba le selelekela, mmele le qetelo.

Tshebediso ya puo le matshwao a ho bala

Puo eo ho ngolwang moqoqo ka yona, e lokela ho ba e nonneng, e hlakileng le e hohelang mmadi. Sena se ka fihlellwa ka tshebediso yamaele, maelana/dikapole le mekgabiso ya puo. Feela tshohle e be tse nepahetseng, tse bileng di kgohlelang hantle moqoqong. Dipolelo e be tse utlwalang hantle, tse seng telele haholo. Matshwao a ho bala le ona, a sebediswe ka nepo moo a loketseng teng.

Tekolobotjha

Moithuti ha a qeta ho ngola moqoqo, o tlameha ho boela a bala seo a se ngotseng. A lokise diphoso mme a be a ntlafatse moo a bonang ho lokela. Tekolobotjha moithuti o tlameha ho etsa hara selemo le tlhahlobong ya makgaolakgang.

Keletso

Baithuti ba kope matitjhere a bona ho ba bontsha ruburiki, eo ho tshwauwang moqoqo ka yona. Ba itlwaetse yona. Ruburiki eo e tla ba fa setshwantsho se setle, sa se lebelletsweng ho bonwa, ha ho tshwauwa meqoqo ya bona.

Mefuta ya meqoqo

Baithuti ba lokela ho ithuta le ho utlwisisa hantle mefuta e fapaneng ya meqoqo. Mofuta ka mong wa meqoqo, o ikgetha ka matshwao a itseng. Ka mantswe a mang, o tsebahala ka se itseng. Ha moithuti a fuwe sehlooho sa meqoqo, o lokela ho nahana hore sehlooho seo, ke sa mofuta ofe wa meqoqo. Ha a se a nahanne hantle, ke hona a ka kgonang ho ngola meqoqo o loketseng.

Hangata dihlooho tsa meqoqo di atisa ho ba le ditshwantsho. Ditshwantsho tseo, di thusa moithuti ho ipopela setshwantsho sa seo a tla ngola ka sona. Di ka boela tsa thusa kelello ya hae ho bokelletsa ka pejana, seo a lakatsang ho ngola ka sona.

Baithuti ba bangata ba ngola feela ba sa tsotelle hore sehlooho seo ba ngolang ka sona, ke sa mofuta ofe wa meqoqo. Ka tsela e jwalo, ba lahlehelwe ke matshwao a mangata.

Moqoqo wa phetelo

Mofuteng ona wa meqoqo, moithuti o pheta pale kapa diketsahalo tse itseng, tse etsahetseng. Pale e qoqwang mofuteng ona, e lokela ho ba diketsahalo tse momahaneng hantle jwalo ka difaha, tse folletsweng kgweleng. Ka bowona mofuta ona, o bolela hore o tla ngolwa o le lekgatheng le fetileng.

Mohlala

E bile dilemo motseng wa heno baahi ba phela ka matswalo. Mashodu a ne a iketsetsa boithatelo matlong a batho. Diaparo di ne di se di sa anehwe, ho se motho ya di lebetseng. Athe bosiu teng ha re sa bua. Ka mora hore motse wa lona o ahelwe poleseteishene, ntho di ile tsa fetoha. Baahi ba ile ba sebetsa mmoho le sepolesa ho hlaola mofoka ona.

Ngola meqoqo oo ho wona o phetang kamoo tshebedisano eno, e ileng ya atleha kateng. Sehlooho sa meqoqo wa hao e be, Ntjapedi ha e hlolwe ke sebata.

Moqoqo o hlalolang

Moqoqong ona moithuti o hlalosa ketsahalo e itseng. O lokela ho e hlalosa ka tsela e tla etsa hore mmadi, a be le setshwantsho se setle sa ketsahalo eo, ka kelellong ya hae (karaburetso). Mofuteng ona, moithuti o tlameha ho ba le bokgoni ba ho sebedisa mahlalosi, makgethi, marui jj ka nepo.

Mohlala

O bile lehlohonolo ho ba teng, moketeng wa tlhomamiso ya mopresidente Zuma. Leno e bile lehlohonolo leo le kajeno, o ntseng o sa le utlwisise. Ha o a ka wa utlwa ka bobare. O bile teng mmidimiding oo ka seqo. O bone dintho, wa bona bahale le dikgalala, tseo o neng o sa nahane hore o ka di bona bophelong ba hao. Ngola moqoqo oo ho wona o qoqang ka semetletsahadi seo sa mokete. Sehlooho sa moqoqo e be, Matsatsi ohle nka a lebala empa e seng leo la mohlolo.

Moqoqo wa kgang/ngangisano

Mona teng moithuti o ngola a nka lehlakore le itseng la ditaba. Sepheo sa hae se seholo, ke ho ntshetsa pele mohopolo kapa ntlhakemo ya hae. O nehelana ka mabaka a tshehetsang ntlhakemo eo ya hae. O leka ka ditsela tsohle ho ngoka mmadi hore a dumellane le lehlakore la hae.

E bile ketsahalo e etsang histori naheng ena, ho bona dingaka di kena mehwantong ya boipelaetso. Di ipelaetsa kgahlano le meputso e sa di thabiseng, mmoho le maemo a tshebetso ao di reng a mabe. Ngola moqoqo oo ka wona o hlahisang maikutlo a hao malebana le taba ena. Sehlooho sa moqoqo e be, Nna ke dumellana/ha ke dumellane le hore dingaka di kene matsholong a boipelaetso.

Moqoqo o sa tshehetseng lehlakore

Mona moithuti ha a tshehetse lehlakore le itseng la taba. O tshehetsa mahlakore ka bobedi. Re ka re o tliša tekatekano sekaleng. Boholo ba mosebetsi wa hae, ke ho nehelana ka mabaka a tshehetsang, le a hanyetsang mahlakore ao a le mabedi.

Mohlala

Ho atamela ha dipapadi tsa mohope wa lefatshe, tsa bolo ya maoto tsa 2010, ho tsositse ngangisano e tshabehang mona naheng. Ho ngangisanwa ka taba ya ho hweba ka mmele. Batho ba bang ba re mmuso o dumelle kgwebo ena. Athe ba bang bona ba finne seledu, ba re mmuso o e thibele. Ngola moqoqo oo ho wona o buellang mahlakore ana ka bobedi. Sehlooho sa moqoqo wa hao e be, Botle le bobele ba ena kgwebo.

2 Ditemana tsa kgokahano tse telele

Selelekela

Ditema tsa kgokahano ke tsa bohlokwa haholo maemong a phedisano. Ditema tsa kgokahano di ngollwa maemo le mabaka a mangata a fapaneng. Nakong e fetilengho ne ho sebediswa mangolo bakeng sa ho fetisa molaetsa. Ha mehla e ntse e fetoha mme le thekenoloji e ntse e ntlafala, ha ba le mekgwa e mengata ya ho tsamaisa melaetsa.

Tsona ke tsena tse latelang:

- Mangolo a hlophisitsweng le a sa hlophiswang a yang ho boraditaba,
- A ho etsa kopo ya mosebetsi, A kopo ya thuso e itseng, A ho tletleba, A bontshang kutlwelobohloko, A memo, A diteboho, A dithoholetso, A kgwebo Mangolo a setswalle,
- Diatekele le dikholomo tsa dimakasine
- Memorandamo,
- Metsotso le mananetsamaiso (tsena di botswa di kopantswe mmoho),
- Diatekele le dikholomo tsa dikoranta
- Tsa bophelo ba mofu
- Raporoto (tse hlophisitsweng le tse sa hlophiswang)
- Tsa boikgopotso,
- Pue e hlophisitsweng le e sa hlophiswang
- Tokomane ya Boitsebiso le diphihlelo
- (CV), Tsa ditlhophiso,
- Diboroutjhara,
- Dipotso tse botswang ba bang,
- Dipuisano.

3 Ditemana tsa kgokahano tse kgutshwanyane

Ditema tse ding tsa kgokahano ke tse kgutshwanyane haholo.

Ditaelo tsa ho pheha nama ya setjhu

Ena ke tema e kgutshwanyane e fanang ka ditaelo tsa ho etsa se itseng.

Matshwao a ikgethang a ditaelo

- Ha o fanwa ka ditaelo ho lokela ho sebediswe puo e bobebe, e hlakileng.
- Ho hlahiswe dintlha tsa bohlokwa feela.
- Ho sebediswe dipolelo tse kgutshwane empa tse utlwahalang.

Mohlala: Resepe ya setjhu

- Disebediswa
- 1kg nama ya kgomo
- Boloko bo le bong ba setoko sa Knorr
- Pepere
- 10 ml letswai
- Dihwete tse tharo
- Ditapole tse tharo
- Kotalwana e le nngwe ya eiya e kgolo
- Pakana ya sopo ya oxtail
- ½ litara ya metsi

Ditaelo

- 1 Hlatswa nama mme o e bedise nama nako ya hora feela.
- 2 Hlwekisa meroho mme o e sehe dikotwana tsa nyane mme ha nama e se e thapile, di tshela mme di belelle mmoho.
- 3 Noka nama eo ka setoko, pepere le letswai bakeng sa tatso.
- 4 Ha meroho e se e butswitse kopanya pakana ya sopo ya oxtail le metsi a manyane empa o hlokomele hore sopo ha e etse dikaqa.
- 5 Tshela sopo ka hara nama mme sena se tla moro o monate o reberebe.
- 6 Sejelello sena se ka jewa ka papa, raese, setampo kapa bohobe.

Dipampitshana tsa tlhahisoleseding/diphamfolete

Tlhaloso: Ke dipampitshana tse fanang ka tlhahisoleseding e tsebisang, e kgothaletsang kapa e rutang, e malebana le sehlahiswa kapa ditshebeletso tse itseng tse fumanehang setjhabeng.

Matshwao a ikgethang

Tlhahisoleseding e hlophisitse ka dihlooho le dihloohwana. Diratswana di ba kgutshwanyane hore moelelo o tle o hlake hantle. Dipolelo e ba tse kgutshwanyane mme di toba taba. Hangata tlhahisoleseding e atisa ho ba le ditshwantsho. Puo ya sethekiniki e a sebediswa ha ho hloka hantle. Sehlo: tlhahisoleseding ke se fanang ka dintlha mme sehlo se sebediswang se mahareng. Haeba sepheo sa pampitshana e le ho kgothaletsa mmadi ho reka se itseng, ho tla sebediswa sehlo se susumetsang.

Ditshupiso tsa tsela

Tlhaloso: Ke ditaelo tseo ho fanwang ka tsona hore motho ya laelwang a kgone ho fihla sebakeng se itseng seo a sa se tsebeng.

Matshwao a ikgethang

- Ha ho hlokehe aterese.
- Ha ho hlokehe ditumediso.
- Mmeleng ho be le matshwao a tlang ho tataisa ya laelwang; mehlala: meaho e ikgethang, matshwao a tsela akang diroboto, ditopo le a mang.
- Puo e hlakileng, e otlohileng le e utlwisisehang habobebe e lokela ho sebediswa.
- Keletso ya bohlokwa ke ya hore o kgethe tema eo o e utlwisisang mme o e nahane hantle pele o qala ho ngola.

Papatso

Papatso e sebedisetswa ho bapatsa sehlahiswa ka tsela e susumetsang kapa e bontshang maikutlo a itseng. Papatso e atlehileng e na le a mang a mawa a latelang:

- E bontsha boiqapelo.
- E totobatsa maikutlo a mongodi.
- E fana ka mabaka, dintlha le ntlhakemo ya mongodi.
- Papatso e ngotsweng e lokela ho:
  - kgahla, ho tsosolosa maikutlo a moreki le ho mo susumetsa ho reka.
  - hlalosa le ho phahamisa sehlahiswa ka tsela e thabisang e bileng e le ya boiqapelo.
  - susumetsa moreki hore a be a bone hore a ke ke be a kgona ho phela ntle le sehlahiswa seo.
  - totobala hore e ngoletswe batho ba dilemong dife.
  - fana ka tlhahisoleseding e mabapi le bopaki ba seo sehlahiswa se ka kgonang ho se etsa le seo se se entseng.
  - fana ka dintlha tsa bao o ka botsang ditaba tse amanang le sehlahiswa ho bona.
  - ba bonolo – mme e hopolehe kapele j.k ho sebedisa dintlha tse nomorilweng ka mathebana ho na le ho sebedisa dipolelo tse telele.

Dayari/Bukatsatsi

- Dayari ke bukana eo motho a ngolang ditaba tsa hae tsa bohlokwa tseo e ka bang sephiri sa hae tse tswang botebong ba maikutlo a hae, tseo e leng diphihlello tsa hae le mehopolo ya hae.
- Mongodi wa dayari a kanno a ngola a susumetswa ke maikutlo kapa a ngola a sa susumetswe ke maikutlo.
- Ba bang ba bangodi ba dayari ba qala ka mantswa ana “Dayari ya ratehang” empa sena ha se hloka hantle.
- Motho a ka ngola dayari ya sephiri kapa a e ngolla hore e phatlalatswe.
- Dayari o sebedisa leemedi lena “Ke” le “Nna”.
- Ha o hlalosa dintho tse seng di etsahetse o tla sebedisa lekgathe lefetile.
- Puo ya hao e lokela ho ba ya bolokolohi mme o ka sebedisa puo e buuwang.

Posekarete

Posekarete ke mokgwa wa ho fetisa molaetsa o neng o sebediswa haholo nakong ya ho feta. Ke karete e ngolwang ka lehlakoreng le le leng feela mme kamorao ho yona ha ho letho le ngotsweng. Ke mokgwa oo molaetsa o mokgutshwanyane haholo o neng o romellwa ka ona. Diposekarete di ne di bile di sebedisetswa ho araba dipotso tse botswang ditlhodisanong tse itseng. E arotswe ha bedi ka pele ka mona mme lehlakore le leng ke moo ho behwang setempe le ho ngola aterese mme lehlakore le leng ke moo ho ngolwang molaetsa teng.

<p><i>Motswalle Dirontsho</i></p> <p><i>Ke tsamaile hantle ho fihla monaThekong. Ke natefetswe ke leeto lena haholo mme ke tshepa hore matsatsi ana a phomolo a tla natefela kaofela ha ona. Ke nna motswalle wa hao.</i></p> <p><i>Mmaletsatsi</i></p>	<p><i>P.O Box 520</i></p> <hr/> <p><i>Sunrise Section</i></p> <hr/> <p><i>Mahwelereng</i></p> <hr/> <p><i>9010</i></p> <hr/> <p><i>Setempe</i></p> <hr/>
---	--

Mohlala wa tlhahlobo

TLHAHLOBO YA MAKGAOLAKGANG

MOSEBETSI WA TEKANYETSO YA SEMMUSO:

Mosebetsi wa 1

MOSEBETSI WA MOLOMO: HO HLAHISA SEBUI

O ithutile ka makgetha le ditlwaelo tsa ha ho tsebiswa sebui. Wa boela wa ithuta ka ho re moralo o ka latelwang le ofe boitokisetso ba ha ho tsebiswa sebui. Jwale nehelana ka puo ya molomo moo o hlahisang sebui kopanong e tlong ho ba teng sekolong sa heno, o ntse o ipapisitse le maemo a latelang a ditaba. Naha ya Aforika Borwa e ikgantsha ka dihlahiswa tse ngata tsa thekenoloji. Le ha ho le jwalo, phephetso e kgolo ke ho kgothalletsa baithuti hore ba be le kgahleho dithutong tse amanang le thekenoloji. Sena se tla hodisa le ho phahamisa moruo wa naha ena. Setsebi sa Yunivefithi e bohareng ya Thekenoloji e Foreisetata, se etetse sekolong sa heno, mme o kopilwe ho mo hlahisa pele a ka nehelana ka puo e mabapi le taba tsa thekenoloji.

Mosebetsi wa 2

TLHAHLOBO YA MAKGAOLAKGANG

Pampiri ya 1: Ho bala le ho boha: Tekokutlwisiso

Bala tema e latelang ka hloko mme o arabe dipotso tse e latela.

Aforika Borwa ke naha e ntle e ruileng, e ikgantshang ka dihlahiswa tsa dimenerale, tsa dijalo tse tswang mobung, metsing, leruo le tse ding. Ke naha e kgabileng ka dithota tse nammeng bakeng sa temo, lethathama la dithaba ho e kgabisa, meru e opaneng e ntshang patsi ka mefuta, dinoka tse ithatikang le dithaba ho fihlela di re kutu! lewatleng le e atlaretseng ka nqa tsohle.

Naha ena e ntle e arotswe ka diporofense tse robong. Porofensi ka nngwe e ikemiseditse ka hohlehohle ho kenya letsoho kgodisong ya moruo wa naha, e leng tsena: Limpopo, motsemoholo ke Polokwane; Mpumalanga moo letsatsi le hlang teng, Mbombela, Nelspriuit; Leboya Bophirima, Mafikeng; Kgauteng, moo matjhaba a fellang teng, Tshwane; Kwazulu-Natal, lehae la kgosikgolo Tjhaka, Durban mawatleng moo ho leng mofuthu le ka kgwedding tsa bo mashanyana se llele ho disa; Foreistata, kgubung ya naha, Bloemfontein, habo Thabure motseng wa dipalesa; Kapa Botjhabela, lehae la mohale wa tokoloho ya tsebahalang lefatshe ka bophara, Nelson Mandela, motsemoholo Bisho; Kapa Leboya, Kimberly taemaneng le Kapa Bophirima, moo dinkgo tsa teng di sa omeng ke veine, motse moholo Cape Town moo mawatlle a mabedi a kopanang. Mehlolo ya tlhaho!

Kgalekgale dikou tsa naha ena di ne di hokahanya lefatshe ka bophara ka lebaka la ntlha tsena. Morao tjena ha naha e ntse e hola, mebila ho tloha hohle moo dimenerale di leng teng e lebisa moo dikgwebo tse kgolo le diindaseteri di leng teng. Ketsahalo ena e entse hore ho be le ditoropo tse kgolo le tse nyenyane. Ha re tea mohlala, **kgauta ke serashwa se seholo se laolang moruo wa porofense ya kgauteng**. Aforika Borwa e kgaba le ho ikgantsha ka dimmaene tsa dirashwa tse fapafapaneng tse latelang: taemane, kgauta, silifera, polatinamo, tshepe, koporo, asebesetose, mashala, jj.

Dipula tsa matlopotlopo le maemo a matle a lehodimo naheng ena a etsa hore temo e be ntle le tjhai e be kgolo. Sena se etsahala dikarolong tse nne tsa moo temo e ipabolang teng. Kapa ke porofense e hlahellang ka mahetla ka dipula tsa sehla sa mariha, dihlahiswa ke morara, ditholwana le koro.

Karolo ya naha ya Kwazulu-Natal e botjhabela ho isa koung ya lewatle le botjhabela bo tlase, e **ikgantsha** ka lehlaka la tsekere. Dipula tsa dikgomo le batho di boela di bonahala karolong ya naha kwana Kgauteng le Mpumalanga lebatoweng le hodimo, porofense ya North-West. Leboya ho porofense ya Foreisitata le dikarolo tse ding tsa naha **di ipabola** ka dihlahiswa tsa temo tse fapafapaneng ka lebaka la dipula tsa matlopotlopo. Dibaka tse ding **di kgabile** ka diphoofole tse jwalo ka dikgomo, dinku le tse ding. Diphoofole tse hlaha le tsona di ntse di le teng, **di ka sala jwang**, hoba ke kgothedi ho tsa bohahlaudi le bakeng sa nalane ya naha ee ikgethileng?

Dikou tsa naha ena ke kgothedi. Tsona di ithatika ka lewatle mme di fumaneha Kwazulu-Natal, Richards Bay, Saldana Bay, Table Bay, Port Elizabeth, East London le Mosselbay. Tlhapi ka mefuta ya tsona ha e itheke moralo, ke sehlahiswa se seholo naheng ena.

Dipotso

A1

- 1 Bolela dihlahiswa tse pedi tseo naha ya Aforika Borwa e ipabolang ka tsona. (2)
- 2 Bolela lebitso la kou e le nngwe naheng ena. (1)
- 3 Mohopolo wa sehlooho temeng ena ke, Aforika Borwa ke naha e ntle e ruileng, e ikgantsha ka dihlahiswa tsa mefutafuta. Ke nnete kapa mafosisa? Tiisa karabo ya hao ka lebaka le tswang temeng. (3)
- 4 Temeng e ka hodimo moo ho sehelletsweng mola ka tlase ke puo e se nang tshékamelo. Hlalosa hore puo e se nang tshékamelo ke e jwang. (2)
- 5 Bolela hore na polelo tse latelang ke ntlha kapa mohopolo.
  - 5.1 Naha ena e ntle e arotswe ka diporofense tse robong. (1)
  - 5.2 '...moo dinkgo tsa teng di sa omeng ke veine...' (1)
- 6 Aforika Borwa e hlalosa e ruile. Ke eng seo o neng o ka se etsa ho thusa mabapi le theho ya mesebetsi. (2)
- 7 Ako bolele sepheo sa ho ngola ho ntshofaditswe, ho sokamisitswe, ho sehelletsweng mola kapa hona ho hodisa mongolo temeng ena. (2)
- 8 Hlalosa:
  - 8.1 Dipula tsa dikgomo le batho. (2)
  - 8.2 Dikgwedi tsa bomoshanyana se llele ho disa kgwedi tsa hao di a tla. (2)
  - 8.3 Ho ipabola. (2)

[20]

- A2** Ngola diakoronime moo ho thalletsweng mola qotsong ena: Dikou tsa naha ena ke kgothedi. Tsona di ithatika ka lewatle mme di fumaneha Kwazulu-Natal, Richards Bay, Saldana Bay, Table Bay, Port Elizabeth, East London. (1)

- A3** Ngola motsemoholo wa porofense moo ho sehelletsweng mola teng seratswaneng se latelang:

Naha ena e ntle e arotswe ka diporofensi tse robong. Porofense ka nngwe e ikemiseditse ka hohlehohle ho kenya letsoho kgodisong ya moruo wa naha.e leng tsena: Limpopo, motse moholo ke Pokowane; Mpumalanga moo letsatsi le hlahang teng, Mbombela, Nelspruiit; Leboya Bophirima; Kgauteng, moo matjhaba a fellang teng, Kwazulu-Natal,

- lehae la kgosikgolo Tjhaka, mawatleng moo ho leng mofuthu le ka kgwedding tsa bomashanyana se llele ho disa; Foreistata, kgubung ya naha, habo thabure motseng wa dipalesa; Kapa Botjhabela, lehae la mohale wa tokoloho ya tsebahalang lefatshe ka bophara, Nelson Mandela, Motsemoholo Bisho; Kapa Leboya, Kimberly taemaneng le Kapa Bophirima, moo dinkgo tsa teng di sa omeng ke veine. (1)
- A4** Sebedisa sehlongwanthao – ana ho bontsha nyenyefatso ya mantswa ana a sehelleltsweng mola ka tlase temeng e latelang:
- mohlomphehi Motsamaisi wa mosebetsi. Morena wa sebaka le ba mo potapotileng, bahlanka ba mmuso ka mekga ya bona, baemedi ba dikolo le ba menngweng, matitjhere a dioding, ba lekgotla la tsamaiso la motse, batswadi le lona bana, ke a le dumedisa lebitsong la Lefapha la Thuto le la mmuso. Ke thabo se kgapatsehlang ho ba le lona letsatsing lena le kgethehileng tswelopeleng ya setjhaba wa rantsho. (5)
- A6** Tema eo e ka hodimo, ho sebedisitswe matshwao a ho bala ka phoso. A lokise mme a ngole ka nepo.
- A7** Sheba polelo e ntshofaditsweng, e sehelleltsweng mola ka tlase. lokisa mahokedi hoba a sebedisitswe ka phoso. (2)
- A8** Ngola lelatodi la lentswe lena:
A8.1. Thabo. (1)
- A9** Bala tema ena e latelang ebe o tlatselleltsa ka mahlalosi a nepahetseng moo ho siuweng sekgeo.
A9.1. Ngwana e mong le e mong ha a ka fuwa monyetla wa ho ngola tlhahlobo mafelong a selemo ka dipuo tsa bona dithutong tsohle, ba ka atleha ..... (lehlalosi mokgwa) le ho fumana dinaledi tse supileng selemo le selemo. Puo ena e tla be e buuwa hae mme tlotlontswe e ke ke ya ba bothata. (1)
- A10** Lokisa maetsi a ka masakaneng ho totobatsa mabopi ao o tla a fuwa.
A10.1. Bana ba motho ba (tseba). (leetsane). (1)
A 10.2. Thekenoloji e rata (boetsuwa) ke batjha. (1)

[10]

Ho arabela setshwantsho

- 1 Dihlahisweng tse bapaditsweng moo, o ka ikgethela sefe? Hobaneng o realo? (2)
- 2 CAPS, ke thuto e bontshang katleho le bokamoso bo kganyang. Na see ke ntlha kapa mohopolo feela? Nehelana ka lebaka o itshetlehile ka seo o se bonang papatsong. (3)
- 3 Fana ka lebitso la phoofotswana e bontshitsweng papatsong ya mmino. (1)
- 4 O ipapitse le setshwantsho, o nahana hore lebenkele lee, le rekisa mmino wa mofuta ofe? Hobaneng o realo? (3)
- 5 Kgetha karabo e nepahetseng. Hore moithuti a atlehe bophelong o hloka:
  - a Mohala wa thekeng
  - b Lebejanapoo
  - c Mmino
  - d Thuto(1)

Matshwao ohle [40]

B Kgutsufatso

Tema e latelang e reretswe ho kgutsufatswa. Bala mme o hlwaye mehopolo e supileng ya sehlooho e teng ho yona. Kgutsufatso ya hao e be seratswana se le seng sa bolelele ba mantswe a pakeng tsa mashome a supileng (70), le mashome a robedi (80).

Mamello e tswala katleho

Ho ba rapolasi ha se mosebetsi o bobebe jwalo ka ha motho a ka nahana, empa mamello e tswala katleho. Mosebetsi ona o batla motho ya nang le mangolo a nyallanang le seo a batlang ho se etsa, ekasitana le boiphihlelo. Ho qala kgwebo ena ho boetse ho qosa tjelete e ngata. Banka ya lefatshe e teng ho thusa borakgwebo ba qalang ha feela ba e na le tsohle tse hlokehang, mmoho le moralo wa kgwebo eo ba batlang ho e etsa.

Ho bohlokwa ho tseba mofuta wa kgwebo eo o batlang ho sebetsa ka yona hoba borabopasi bo makala a mangata. Motho a ka hweba ka dikgomo tsa lebese kapa tsa nama, ka dikgutshwane, ka temo, ka dikgoho tsa mahe kapa tsa nama le tse ding tse ngata.

Mosebetsi ona, jwalo ka e meng, o na le dimpe le dintle. Ka nako e nngwe o ye o welwe ke dikoduwa tse kang komello, merwallo, boshodu, ho tjeswa ha hlaha le tse ding tse ngata. Ka hona, ho ba rapolasi o lokela ho dula o le malala-a-laotswe bakeng sa tse kang tsena. Maamong a kang ana, mmuso o ye o eme borapolasi nokeng ka kutlwisiso ya ho re ba jere naha ka mesebetsi ya bona.

Mosebetsi wa ho ba rapolasi o bohlokwa haholo. Nahana feela hore ha ba ne ba le siyo nama, lebese, phofo le tse ding re ne re tla di nka kae? Ona mosebetsi ke o ke keng wa kgellwa fatshe le kgale! Ha maemo a dumetse, ba ba motlotlo ka tshebetso ya bona, kaha ba kgona ho boloka, ho thusa malapa a bona, naha ya habo bona ekasitana le lefatshe. Eba rapolasi, o ke ke wa itshola!

C Dingolwa

Karolo ya a: dithothokiso (ela hloko: ena ke tataiso feela. Sebedisa buka eo le e kgethileng sekolong sa lona)

Karolong ena o botsitswe dithothokiso tse (tshelentseng potsong ya 1 - 6). Araba dipotso tse tharo feela karolong ena.

Ela hloko: Kgetha mme o arabe dipotso tse pedi feela dithothokisong tseo o ithutileng tsona. (potso ya 1 ho isa ho potso ya 4); thothokiso e latelang ke eo o sa ithutang yona, mme e a o tlama.

POTSO YA 1

Bala qotso ena ka hloko, e be o araba dipotso tse e latelang.

Dikgau tsa bophelo. (K.P.D Maphalla)

- 1 Dikgau tsa bophelo kajeno,
- 2 Di fumanwa qetellong ya leeto;

3 Le hara maeto ke bolela lesele,
4 Ke bolela le meutlwa le ditshehlo.
5 Qetellong ya leeto le meepa,
6 Qetellong ya leeto le mafika;
7 Lona leeto la ditshika le mamello,
8 Ke moo di fumanwang kgau tsa sebele.
9 A ko tlohele ho lora lefifi kganyeng,
10 O lese ho bona mathata le bonolong;

11 Kenyakenya ena o tshwarahaneng le yona,
12 Ke yona selelekela sa phomolo moyeng.
13 Dikgau tsa popota kajeno,
14 Di fumanwa ka nqane ho lefifi;
15 Hona moo fella la mathata le fellang,
16 Ke moo ho melang jwang bo botalana.

Hlalosa bonono/dihlomo/dibetsa/bokgabo/makgabane a bothothokisi ao sethothokisi se a sebedisitseng thothokisong ena, mme o be o totobatse bohlokwa ba makgabane ao. Karabo ya hao e be mantswa a 150 – 200.

[10]

Kapa

POTSO YA 2

Bala qotso ena ka hloko, e be o araba dipotso tse e latelang.

Ke hopotse R.J.R. (K.P.D Maphalla)

1 Kajeno ke la thapelo;
2 Boinnotshing ba ka, mona boikgutsong,
3 Ha tsatsi le hlahlamela dithaba,
4 Ke utlwa pelo ya ka e farasa,
5 Ke hopotse R.J.R.

6 Kgwedi ho kodumela ya bobedi
7 Mora Masiea a iphomoletse lebitleng;
8 O phomoletse maima mora wa Rantlhakajane
9 Empa ha e le nna mona boikgutsong
10 Ke hopotse R.J.R.

11 Ha ke bala dithothokiso tsa bohahlaudi,
12 Ha ke bala dithothokiso tsa disabonweng;
13 Ha ke bala mofahlolli le boshwabotshwere.
14 Nna pelo ya ka e hlorela sethothokisi;
15 Ke hopotse R.J.R.

Hlalosa bonono/dihlomo/dibetsa/bokgabo/makgabane a bothothokisi ao sethothokisi se a sebedisitseng thothokisong ena, mme o be o totobatse bohlokwa ba makgabane ao. Karabo ya hao e be mantswa a 150 – 200.

[10]

Kapa

POTSO YA 3

Bala thothokiso ena ka hloko, e be o araba dipotso tse e latelang.

Lempetje. (ptpk maboea)

- 1 Ntho makgakgarapa towe,
- 2 Botle bo kae, ramahwasha?
- 3 Ho nna botle ke ho itseba,
- 4 Ho tseba seo ke leng sona,
- 5 Bokgabane ke mmala wa ka,
- 6 Wena ha o iphetolaka tjee?
- 7 Ha nka tseba sepheo sa hao,
- 8 Ka tseba seo o se tjantjellang,
- 9 Ka ho iphetolaka mmala hoo.

- 10 Botaleng o motala,
- 11 Bofubedung o mofubedu.

- 12 Phetsa, ke a tshwere mano a hao,
- 13 O nkwe lekokong la nku,
- 14 O motsomi wa meya ya batho.

Hlalosa bonono/dihlomo/dibetsa/bokgabo/makgabane a bothothokisi ao sethothokisi se a sebedisitseng thothokisong ena, mme o be o totobatse bohlokwa ba makgabane ao. Karabo ya hao e be mantswa a 150 – 200.

[10]

Kapa

POTSO YA 4

Bala qotso ena ka hloko, e be o araba dipotso tse e latelang.

Botle. (P.T.P.K Maboea)

- 1 Botle, na o pinyane mang?
- 2 Na moelelo wa hao ke ofe?
- 3 Ekaba o hlaloswa o hlalosehe?
- 4 Menyabuketso ya hao ke efe?
- 5 Tsebe ke e sekehile ho utlwa,
- 6 Tsebe botle seo o leng sona.

- 7 Botle, o bokgabane, o a kgaba,
- 8 O shweshwe, o rwetse botle,
- 9 O kgabisitse lefatshe, le kgabile,
- 10 O rwetse ditholwana tsa molemo,
- 11 Tholwana tsa ho itjalla botle,

- 12 Ho ba mahetlathebe le toka;
13 Mokadi wa toka o o kgabisitse.

Hlalosa bonono/dihlomo/dibetsa/bokgabo/makgabane a bothothokisi ao sethothokisi se a sebedisitseng thothokisong ena, mme o be o totobatse bohlokwa ba makgabane ao. Karabo ya hao e be mantswe a 150 – 200.

[10]

Ela hloko: Moithuti ka mong o tlameha ho araba thothokiso ena:

POTSO YA 5

Bala qotso ena ka hloko, e be o araba dipotso tse e latelang.

Ena tholwana. (P.T.P.K Maboea)

- 1 Na e bodila?
2 Tjhee!
3 Na e monate?
4 Ee!
5 Na e fumanwa jwang?
6 Ka dinkgo tsa mofufutso.
7 E hloka boitelo bohle,
8 E hloka mamella yohle,
9 E hloka boitapiso bohle,
10 E hloka tjantjello le tjheseho.
11 Tefo ke e thata, nnake,
12 Tela bokgabo ba lefatshe,
13 Tela monate wa lefatshe,
14 Tela boiketlo bohle,
15 O rwale tjantjello le tjheseho.
16 Tsela e yang teng e moepa,
17 Ha e kgothwe, e kgothwa ke wena,
18 O utlwa bonna, o utlwa kगतello,
19 Thuto, tholwana e kgolwang ha boima,
20 O kgolwa ka dinkgo tsa mofufutso.

- 5.1 Thothokiso ee ke ya mofuta ofe? (1)
5.2 Letshwao la ho bala le qetellong ya mela ya 1, 3 le 5 le bitswang? (1)
5.3 Modumo wa “kg” o boeletswang meleng ya 17 le 20 o bitswang? (1)
5.4 Bolela mefuta e mmedi ya phetapheto e meleng ya 11, 12 le 13. (2)
5.5 Sejura se moleng wa 17 se sebedisitswe jwang? (2)
5.6 Mokgabisopuo o moleng wa 6 o bitswang? Bohlokwa ba wona ke bofe? (3)

[10]

C1 Padi-Dipotso tse kgutshwanyane

Ela hloko: mona ke tataiso feela. Titjhere a ka botsa dipotso bukeng e balwang sekolong sa hae.

1 Mahlale a kopane Lekwa: D.N. Katsie

- 1.1 Bala qotso ena e latelang o nto araba dipotso tse e latelang:
“Kajeno o ntlhotse motswalle ... ke o rolela kgaebane, mphe letsoho! Mphe letsoho! Hoja ke se bone leruhadi lela la mosi, nka be ke se mona. Ke ne ke ilo kgutlela ha Mmasekala, mme hoba yena a boelele hore ho na le moeti ya mpatlang, ke ne ke ilo fuputsa ka bohlale hore na ke batlwa ke mang ... ke re o ne o ke ke wa mpona, ho fihlella o tela o ipoella haeno!” Ke hantle hore batho ba be bohlale, empa hape ke tshwanelo hore e mong a be a fete e mong ka masene. Ke tlholeho. Moo ke tsamaileng teng ha ho mele jwang!” Ke Mananyetsa eo. Hoba ba qoqe ka tshole tseo re seng re di tseba, ho tloha mohlang ba kopanang Lekwa, Mananyetsa a re: “Jwale he, wa thaka, ntsha hlooho ya tsie re arolelane”.

Eo a mmitsetsa ka phaposeng, a ntsha bokgothokgotho, leruo le letala, ba arolelana.

Dipotso

a	Ke mang ya neng a bua mantswe a qotsong ee?	(1)
b	Hlalosa hore Sekhukhuni o hlotswe jwang.	(2)
c	Ho bona ba le babedi, ke mang ya bohlale ho feta e mong? Tshehetsa karabo ya hao.	(3)
d	Banna bana ba kopane kae kgetlo la ho qala?	(1)
e	Sesosa sa kgohlano pakeng tsa bona e ne e le eng? Hlalosa.	(2)
f	Tharollo ya kgohlano pakeng tsa bona e ne e le efe?	(2)
g	Ke eng se neng se susumelletsa banna bana ho ba bahwebi?	(2)
h	Ho ya ka wena, batho bophelong ha ba na le qaka, ba ka rarolla qaka eo jwang ntle le dintwa?	(3)
i	Qoqa ka tsa mokotlana wa tjelele ho tloha mohla Mananyetsa a o epelang.	(3)
j	Morero wa Sekhukhuni ka ho reka dieta e ne e le ofe?	(2)
k	Banna bana bao ho buuwang ka bona mona, ba fumane tjelele ho ya kamoo ba neng ba lakatsa. Jwale, ha e tswela malapa a bona molemo. Fana ka keletso e tla thusang batho hore ba tsebe ho sebetsana le tjelele e ngata.	(4)

[25]

C2 Padi-Dipotso tsa moqoqo

2.1	Bukeng ya padi e balwang sehlopheng sa hao, hlalosa mefuta ya baphetwa le tshusumetso ya theello ya mabitso kgodisong ya kgohlano bukeng eo.	(10)
2.2	Bukeng ya padi e balwang sehlopheng sa hao, bontsha o ntse o hlalosa phapano pakeng tsa mookotaba le molaetsa.	(10)
2.3	Tikoloho e na le tshusumetso e ntle le e mpe popehong ya semelo sa baphetwa. Hlalosa.	(5)

C3 Terama-Dipotso tse kgutshwanyane

Ela hloko: mona ke tataiso feela. Titjhere a ka sebedisa buka e kgethuweng sekolong sa hae.

3.1 Tshwantshiso: Tahleho (K.P.D Maphalla)

Bala qotso e latelang, o nto araba dipotso tse latelang.

Dipuo: (o bua a le mong) ke a bona 'enwa' ha a ntsebe. Le ho nkutlwela feela ha a so nkutlwele. Nna ha ke Dipuo wa masawana. Ke kgale ke di bona nna ha ke le tjena. Ha ke tsamaelane le masawana. Moshemane ha a sa tsohe, o phakisa a iphumana a wetse mankwaneng. Nna moradia Mmadipuo, ha ke bapallwe. 'enwa yena' ha a sa itshele kelello ke tla mo tsodisa tsheya. O se a ile le kgongwana hodimo a eso ithute nna. Mo tlohele, o tla ntseba. (a tswa)

- 1 "Ke a bona 'enwa' ha a ntsebe." 'Enwa' eo ho buuwang ka yena ke mang? (1)
- 2 Dipuo eo, ha habo e ne e le kae? (1)
- 3 Batswadi ba 'enwa' e ne le bomang? (2)
- 4 Ha habo 'enwa' e ne e le hokae? (1)
- 5 Kgarebe ya 'enwa' pele a teana le Dipuo e ne e le mang? (1)
- 6 Moradi wa Dipuo e ne e le mang? (1)
- 7 " 'Enwa yena' ha a sa itshele kelello, ke tla mo tsodisa tsheya." Dipuo o ne a tiile ka seo a se bolelang. Hlalosa se ileng sa etsahalla 'enwa yena'. (3)
- 8 Mantswe ana a Dipuo qotsong ena ke a puommui. O ka re semelo/botho ba hae bo jwang ho ya ka ona? (2)
- 9 O ka re tikoloho ya ditaba tsa tshwantshiso ee ke ya hokae? Fana ka mehlala e mmedi ho tiisa karabo ya hao. (3)
- 10 Ke nnete kapa mafosi? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
  - 10.1 Moferefere ke lemao le ntlhapedi. (2)
  - 10.2 Kesiilwe ha a lahlwa feela, o ne a fela a ratana le ditaba. (2)
- 11 Ho bonahala ha mabitso a dibapadi tsa tshwantshiso ena a nyallana le seo beng ba ona ba leng sona. Nnetefatsa sena ka bana: (2)
  - 11.1 Lehlohonolo. (2)
  - 11.2 Tahleho. (2)
  - 11.3 Kesiilwe. (2)

[25]

C3 Terama-Dipotso tsa moqoqo

- 3.2 Bukeng ya lona ya terama, qoqa le ho hlalosa kamoo tikoloho e nang le tshusumetso e ntle kapa e mpe semelong sa dibapadi. (10)
- 3.3 Tlhahisong ya ditaba, mongodi o lokela ho hlakisa dintlha tsena tse latelang: dibapadi tsa sehlooho le kamano ya tsona, tikoloho le nako le sesosa sa kgohlano. Nehelanang ka mehlala ya tsena ho tswa bukeng ya terama eo le e sebedisang. (10)
- 3.4 Ho bonahala ha lebitso la tshwantshiso ena "Tahleho," le nyallana le dikateng tsa yona. Nnetefatsa sena ka ditaba tsa yona. (5)

Pampiri ya 2: ho ngola

A kgetha moqoqo o le mong.

Latela mehato yohle ya ho ngola meqoqo eo o ithutileng yona, o nto ngola moqoqo o ipapisitse le maemo a latelang a ditaba:

Naha ya Aforika Borwa ke naha e ruileng haholo. Dirashwa, tsa temo, leruo le tse ding ke tse thibang letsatsi. Le ha ho le jwalo, kgaello ya mesebetsi ke pharela e kgolo. Qoqa ka tshotleho eo o kileng wa e bona mme e sa o jese ditheohelang morao tjena. **Sehlooho sa moqoqo e be: bofutsana bo nyekisang pelo Aforika Borwa.** (60)

Kapa

Mehla e fetohile. Batho ba baholo le bana ba palama dikoloi ka mefuta. Tse ding ke tse lebelo, tse ka nkang maphelo a batho. Hoseng ke sephethephethe, haholo hoseng metseng ya ditoropo, ditaso le tsona di tatile. Bana ba sekolo le bona ha ba sale morao, ba tatile jwalo le bona. Hlalosa maemo ana a ileng a etsa hore o iphumane o le sepetlele hoseng ho hong ha o phaphama. **Sehlooho sa moqoqo wa hao e be: Hoseng ho hong ha ke phaphama, ke ile ka iphumana ke le sepetlele.** (60)

Kapa

Motseng wa heno ho ahile batho ba ditumelo tse fapaneng mme ba phela ka kgotso, ba a hlomphana le ho hlompha ditumelo tsa ba bang. Mmala le dipuo tse fapafapaneng ha di sitise ha batho ba dula ka kutlwano. Ngola moqoqo moo o dumellanang le sehlooho kapa o hanyetsanang le sona tlasa sehlooho sena: **Tikoloho moo motho a dulang e ka bopa kapa ya senya botho ba motho.** (60)

Ditaelo

- 10 Ngola mokgwaritso ka ho etsa moralo ka ho etsa mmapa wa monahano/daekramo/tjhate e bontshang tatelano ya mehopolo kapa ho etsa lenane la dintlhakgolo tseo o tlang ho ngola ka tsona.
- 11 Lekola mosebetsi wa hao botjha ho hlaola diphoso. Hlaola diphoso ka ho sebedisa potloloto/pensele.
- 12 Bolelele ba moqoqo bo tshwanela ho ba pakeng tsa mantswe 300-350.

B Tsa dikgokahano:

Kgetha tema e le nngwe ya bolelele ba mantswe a 180 ho isa ho 200 (dikahare feela). Hopola ho etsa moralo wa tema ya hao. Bala mosebetsi wa hao hape ho hlaola diphoso pele o nehelana ka wona.

- B.1** O mongodi wa sehlopha sa bolo ya maoto sekolong sa heno. Ngola metsotso ya kopano ya lekgotla e neng e tshwerwe haufinyane. Metsotso ya hao e itshetlehe le ho etellwa pele ke lenanetsamaiso (ajenda). (30)

- B.2** O bone sekgeo sa mosebetsi oo o ntseng o o emetse lesedinyaneng la motse wa heno. Ngolla beng ba mosebetsi tokomane ya boitsebiso le diphihlello mmoho le lengolo le tsamayang le yona. (30)
- B.3** Ikgethele buka eo o seng o e badile ho fihlella qetellong o nto etsa tekolokakaretso o ntse o etse hloko mehato yohle ya ho ngola. (30)

Ditaelo

- 1 Etsa moralo ka ho etsa mmapa wa monahano/daekramo/tjhate e bontshang tatelano ya mehopolo kapa ho etsa lenane la dintlhakgolo tseo o tlang ho ngola ka tsona. Lekola mosebetsi wa hao botjha ho hlaola diphoso. Hlaola diphoso ka ho sebedisa potloloto/pensele.
- 2 Bolelele ba tema bo tshwanela ho ba pakeng tsa mantswe a 180-200.

Pampiri ya 3: Tsa molomo

HO BUA: NGANGISANO

Naha ya Aforika Borwa e hlokometse le ho sebetsana le ditokelo tsa bana ka tsela e hlokolosi haholo. Le ha ho le jwalo, setjhaba se thata ho tlwaela ditsamaiso tse ntle tsa ditokelo le boikarabelo tse amanang le bana. Ba bang ba ntse ba tshwere mekgwa le ditlwaelo tsa kgale, ke ho re: 'ngwana ke ngwana' ke pheto ke tu!. Setjhaba se ntse se dumela hore thupa e kojwa e sa le metsi, mme ngwana o otlolwa ka thupa. Ketsahalo ena e eketsa bana ba sollang le ho ba mekopakopa mebileng.

Dumellana kapa hanyetsana le sehlooho sena: **Tshebediso ya thupa mahaeng le dikolong ke sesosa sa botlokotsebe naheng ena.**

Ela hloko tse latelang:

- 1 Boitlhophiso le diphuphutso.
- 2 Tlhahiso ya lentswe.
- 3 Sehalo.
- 4 Ho bua le mawa a nehelano.
- 5 Tshebediso ya boitemohelo ba puo e hlokolosi.
- 6 Kgetho ya mantswa.
- 7 Tlhophiso ya ditshwantsho tse bohawang/le tse mamelwang. (10)

HO BUA: PUISANO

Tikoloho eo re phelang ho yona e ka ba sera kapa motswalle dinthong tse ngata tsa bophelo. Re na le dimela tse fapaneng tse hlokwang ke mebele le tse sa hlokweng ke mebele ya rona. Ka lehlakoreng le leng, diphoofolo tse nyenyane le tse kgolo di molemo empa tse ding di kotsi bathong naheng ya Aforika Borwa.

Buisanang ka sehlooho sena: Tikoloho ke sera ebile ke motswalle wa batho.

Ela hloko tse latelang:

- 1 Boitlhophiso le diphuphutso.
- 2 Tlhahiso ya lentswe.
- 3 Sehalo.
- 4 Ho bua le mawa a nehelano.
- 5 Tshebediso ya boitemohelo ba puo e hlokolosi.
- 6 Kgetho ya mantswa.
- 7 Tlhophiso ya ditshwantsho tse bohawang/le tse mamelwang. (10)

PUO E ITOKISEDITSWENG

Etsa moralo, diphuphutso le ditlhophiso tsa dintlhakgolo tsa hao tseo o tla nehelanang ka tsona puong ya molomo e hlophisitsweng ka sehlooho se latelang: **mehlang ya kajeno, boholo ba bana ho kenyeletswa le batjha ba dilemong tse tlase, (6 – 17) ba nonne, mme sena se kgutsufatsa bophelo ba bona.**

Ela hloko tse latelang:

- 1 Boitlhophiso.
- 2 Tlhahiso ya lentswe.
- 3 Sehalo.
- 4 Ho bua le mawa a nehelano.
- 5 Tshebediso ya boitemohelo ba puo e hlokolosi.
- 6 Kgetho ya mantswa.
- 7 Diphuphutso

(15)

PUO E SA ITLHOPISETSWANG

Etsa moralo le ditlhophiso tsa dintlhakgolo tsa hao tseo o tla nehelana ka tsona puong ya molomo e sa hlophiswang ka sehlooho se latelang: **Dipuo tsa batho ba batsho di ntse di le ka tlasa kगतello.**

Ela hloko tse latelang:

- 1 Boitlhophiso.
- 2 Tlhahiso ya lentswe.
- 3 Sehalo.
- 4 Ho bua le mawa a nehelano.
- 5 Tshebediso ya boitemohelo ba puo e hlokolosi.
- 6 Kgetho ya mantswa.

(15)

Ho mamela: bakeng sa tlhahisoleseding

Bala tema e latelang mme o arabe dipotso tse tla e latela:

Bafuputsi ba tsa diforensiki ba ne ba etetse ditjhankane Aforika Borwa. Sepheo ke ho thusa setjhaba le ho se hlaha leseding ka dintlha tse amanang le tlhekefetso ya thobalano. Sena se susumeditswe ke dipalopalo tse holang ka sekgahla motsotso le motsotso.

Tlhahisoleseding ena e ama basadi hobane ke diphofu. Mohlekefetsi o sheba setaele sa moriri. Ba hohelwa haholo ke bao ba leketlisitseng moriri se ka moetse wa pere, ba bofileng moriri kotalwana, ba itohileng mme o tshwareha. Ba meriri e mekgutshwane ha ba wele rabeng lena.

Ba sheba tsela eo ba aparang ka yona, diphahlo tse hlobohang ntle le tshitiso. Bongata bo tsamaya ka dikere hore ba tabole ha tshitiso e le teng. Nqe nngwe, ba sheba basadi ba tsamayang ba bua ka selefouno kapa ba ntse ba fatafata mekotlaneng ya bona. Ba ba kgorohela mme ba ba hlale habobebe. Bomabeta ba hlasela haholo mesong ka hora ya bohlanho ho isa horeng ya borobedi. Dibaka tsa tlhaselo ke moo ho pakwang makoloi kapa matlwaneng a bohle le ditepiseng tsa meaho e meholohadi.

Bomabeta ha ba tsamaye ka dibetsa. Ke dipresente tse pedi tse etsang jwalo. Kahlolo ya peto e jwalo, ke dilemo tse leshome le metso e mehlano ho isa ho tse mashome a mabedi, ntle le sona ke dilemo tse tharo ho isa bohlanong.

Dipotso

- 1 Tema ee e bua ka eng? (1)
- 2 Bolela lebaka le susumeditseeng diphuputso tsena. (2)
- 3 Hobaneng ba batshehadi ba se nang moriri o leketlileng ba phonyoha bothateng bona boo ho buuwang ka bona? (2)
- 4 Hlalosa hakgutshwanyane hore ke eng seo o ka se etsang ho qoba tsietsi ena ho ya ka ditaba tsa tema.
- 5 Ho ya ka wena bomabeta bana ba tshwanelwa ke ho ya dilemo tse kae tjhankaneng? (3)
- 6 Fana ka keletso ho batho ba basadi le banana hore ba se wele tsietsing ena. (2)
- 7 Ha o nahana ke eng se susumetsang bomabeta ho etsa ketso ee? Fana ka ntilha e le nngwe. (1)
- 8 Hlalosa:
  - 8.1 Ho kgorohela. (2)
  - 8.2 Moetse wa pere. (2)

[15]

Memorandamo

Tlhahlobo ya makgaolakang

DITEKANYETSO TSA SEMMUSO:

Mosebetsi wa 1: ho hlahisa sebui

SEBEDISA SEHLOMATHISO SA A, HO LEKANYETSA MOSEBETSI ONA

Matshwao: 10

Mosebetsi wa 2

DITLHAHLOBO TSA MAKGAOLAKGANG

Pampiri ya 1: ho bala le ho boha: tekokutlwisiso

Dikarabo

1	Taemane, gauta, silifera, polatinamo, tshepe, koporo, asebesetose, mashala, jj.	(2)
2	Saldana Bay	(1)
3	Ke nnete.	(1)
	Lehlaka la tswekere le fumanaha Kwazulu-Natala.	(2)
4	Ke puo e sa kgetholleng.	(2)
5	Ke ntlha.	(1)
	5.1 Ke mohopolo.	(1)
6	Ho kgothaletsa batjha ho kena sekolo, le ho etsa dithuto tseo naha ena e di hlohang haholo.	(2)
7	Ke ho qatsohisa kapa ho hlahisa seo mongodi wa tema a batlang ho se hlalosa.	(2)
8	Hlalosa:	
	8.1 Dipula tse nang ho se mahadima le meya ya dikgohola.	(2)
	8.2 Dikgwedi tsa mariha.	(2)
	8.3 Ho hlahella ka mahetla.	(2)
		[20]
A1	Ngola diakoronime moo ho thalletsweng mola qotsong ena: P.E.	(1)
A2	Ngola motsemoholo wa porofense moo ho sehelletsweng mola teng seratswaneng se latelang: Durban	(1)
A3	Sebedisa sehlongwanthao – ana ho bontsha nyenyefatso ya mantswe ana a sehelletsweng mola ka tlase temeng e latelang: Mohlomphehi Motsamaisi wa mosebetsi, morena wa sebaka (sebakana) le ba mo potapotileng, bahlanka ba mmuso ka mekga ya bona, baemedi ba dikolo (dikolwana) le ba menngweng, matitjhere a Dioding, ba lekgotla la tsamaiso la motse, batswadi le lona bana, ke a le dumedisa lebitsong la Lefapha la Thuto le la mmuso.	
A4	Tema eo e ka hodimo, ho sebedisitswe matshwao a ho bala ka phoso. A lokise mme o ngole ka nepo.	

- A5 Sheba polelo e ntshofaditsweng, e sehelletsweng mola ka tlase. Lokisa mahokedi hoba a sebedisitswe ka phoso. Ke thabo e kgapatsehlang ho ba le lona letsatsing lena le kgethehileng tswelope leng ya setjhaba wa Rantsho. (1)
- A6 Ngola lelatodi la lentswe lena:
A6.1 thabo maswabi (1)
- A7 Bala tema ena e latelang ebe o tlatselletsa ka mahlalosi a nepahetseng moo ho siuweng sekgeo.
- A8 Ngwana e mong le e mong ha a ka fuwa monyetla wa ho ngola tlhahlobo mafelong a selemo ka dipuo ya hae dithutong tsohle, a ka atleha hantle (lehlalosi mkgwa) le ho fumana dinaledi tse supileng selemo le selemo. Puo ena e tla be e buuwa hae mme tlotlontswe e ke ke ya ba bothata. (1)
- A9 Lokisa maetsi a ka masakaneng ho totobatsa mabopi ao o tla a fuwa.
- A9.1 Bana ba motho ba (tsebana). (Leetsane). (1)
- A9.2 Thekenoloji e ratwa (boetsuwa) ke batjha. (1)
[10]

Ho arabela tema e bohuwang

- 1.10 Sehlahiswa se bapatswang ka hodimo se hlahiswa ke bahlahisi bafe? Ba Cavil. (1)
- 1.11 Ke bomang ba bapatsang papatsong e? Ke Clicks. (2)
- 1.12 Mohlodi a le mong o tla hapa eng? 24 inch flat screen TV kapa sephuthelwana sa Caivil se bitsang R300. (2)
- 1.13 Lentswe hapa le ngotswe ka mongolo o moholo hobaneng? Ho hohela babadi ho kenela tlhodisano ka bongata. (2)
- 1.14 Fana ka mabitso a dihlahiswa tse tharo tse bapaditsweng. Pure shine, Deep mahogany, Cherry Cola, Racy Wine, hair spray nourisher le oil moisturizer. (Tshwaya tse tharo feela) (3)
[10]

B Kgutsufatso

Tema e latelang e reretswe ho kgutsufatswa. Bala mme o hlwaye mehopolo e supileng ya sehlooho e teng ho yona. Kgutsufatso ya hao e be seratswana se le seng sa bolelele ba mantswe a pakeng tsa mashome a supileng (70), ho isa ho mashome a robedi (80). Mamello e tswala katleho.

C Dingolwa

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO (Ela hloko: ena ke tataiso feela. Sebedisa buka eo le e kgethileng sekolong sa lona)

Karolong ena o botsitswe dithothokiso tse (TSHELETSENG POTSO YA 1 – 6). Araba dipotso tse THARO feela karolong ena.

Ela hloko: Kgetha mme o arabe dipotso tse PEDI feela dithothokisong tseo o ithutileng tsona. (POTSO YA 1 ho isa ho POTSO YA 4); thothokiso e latelang ke eo o sa ithutang yona, mme e a o tlama.

Potso ya 1

Bala qotso ena ka hloko, e be o araba dipotso tse e latelang.

Dikarabo

Di tla fapana ho ya ka kgetho ya dibuka e entsweng sekolong sa heno.

C1 Padi – dipotso tse kgutshwanyane

Ela hloko: mona ke tataiso feela, titjhere a ka botsa dipotso bukeng e balwang sekolong sa hae. Mahlale a kopane lekwa: dn. Katsie

Dikarabo

Di tla fapana ho ya ka kgetho ya dibuka e entsweng sekolong sa heno.

C2 Padi – dipotso tsa moqoqo

Dikarabo

Di tla fapana ho ya ka kgetho ya dibuka e entsweng sekolong sa heno.

C3 Terama – dipotso tse kgutshwanyane

Ela hloko: mona ke tataiso feela, titjhere a ka sebedisa buka e kgethuweng sekolong sa hae.

Dikarabo

Di tla fapana ho ya ka kgetho ya dibuka e entsweng sekolong sa heno.

C3 Terama – dipotso tsa moqoqo

Dikarabo

Di tla fapana ho ya ka kgetho ya dibuka e entsweng sekolong sa heno.

Pampiri Ya 2: Ho Ngola

A Kgetha moqoqo o le mong ho eo o e fuweng.

Dikarabo

- 1 Bafuputsi ba tsa diforensiki ba ne ba etetse ditjhankane. (1)
- 2 Sepheo ke ho thusa setjhaba le ho se hlaha leseding ka dintlha tse amanang le tlhekefetso ya thobalano. (2)
- 3 Moriri wa bona ha o tshwareha. (2)
- 4 Ho kenela karate, ho tsamaya ka sebetsa, ho qoba ho tsamaya ke le mong, jj. (3)
- 5 Bophelo bohle. Hobane ha ba tsebe ho phedisana le batho ba bang hantle. (2)
- 6 Ba se tsamaye ba le bang. Ba ithutele karate bakeng sa ho itshireletsa. (1)
- 7 Ba a kula dikelellong, (1)
- 8 Hlalosa:
  - 9.1 Ho futuhela. (2)
  - 9.2 Boya bo sekotlong pereng. (2)

10	8 – 10	7	6	5	4	3	0 – 2
emoho e hlokolosi ya tshbediso ya puo.	Tlotlontswe e matla haholo, e butswitseng mmoho le tshbediso ya puo ka boiqapelo.	Tlotlontswe e ntle haholo e butswitseng mmoho le tshbediso ya puo ka boiqapelo.	Tlotlontswe e ntle le tshbediso ya puo ka boiqapelo.	Tlotlontswe e ntle ka tsela e amohelohileng le tshbediso ya puo ka boiqapelo.	Tlotlontswe le tshbediso ya puo ka bokgoni bo lekaneng.	Tlotlontswe le tshbediso ya puo ka bokgoni bo haellang.	Tlotlontswe le tshbediso ya puo ka bokgoni bo haellang haholo.
	Sebedisa puo e susumetsang ka tsela e babatsehang e le ho qholotsa bamamedi ho arabela.	Sebedisa puo e susumetsang ka tsela e ntle haholo e le ho qholotsa bamamedi ho arabela.	Sebedisa puo e susumetsang ka tsela e ntle e le ho qholotsa bamamedi ho arabela.	Sebedisa puo e susumetsang ka tsela e kgotsofatsang e le ho qholotsa bamamedi ho arabela.	Tshbediso e itseng puo e susumetsang ka sepheo sa ho qholotsa bamamedi ho arabela.	O thatafallwa ke ho sebedisa puo e susumetsang ho qholotsa bamamedi ho arabela.	O hloleha ho sebedisa puo e susumetsang.
	Kelohloko e phethahetseng le ya ho ba sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.	Kelohloko e ntle haholo le ya ho ba sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.	Kelohloko e ntle le ya, ho ba sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.	Kelohloko e kgotsofatsang le ya, ho ba sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.	Kelohloko e mahareng le ya, ho ba sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.	Ke ka sewelo a elang hloko kapa a bang sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.	Ke ka bothata haholo a elang hloko le ho ba sedi ho sebedisa puo ka tlhompho ditabeng tse amang setso.
10	8 – 10	7	6	5	4	3	0 – 2
Kgetho, tlhophiso le tshbediso ya disebediswa tse mamelwang, le/kapa tse bohuwang.	Kgetho le nehelano ya disebediswa tse bohuwang e babatsehang ka hohlehohe, le loketseng.	Kgetho le nehelano ya disebediswa tse bohuwang e ntle haholo, e loketseng.	Kgetho le nehelano ya disebediswa tse bohuwang e ntle mme e loketseng.	Boholo ba disebediswa tse bohuwang ke tse amanang le sehlooho.	Disebediswa tse bohuwang di sebediswa ka tsela e lekaneng, empa ha se ka dinako tsohle di loketseng.	Sebedisa disebediswa tse bohuwang ka sewelo.	Ha a sebedise disebediswa tse bohuwang.
	Disebediswa tse bohuwang di ama bamamedi ka sekgahla mme di na le seabo se matla katlehong ya nehelano	O kgona ho sebedisa disebediswa tse bohuwang ka ho phethahala ho matlafatsa nehelano ya hae	O kgona ho sebedisa disebediswa tse bohuwang ho matlafatsa nehelano ya hae	Boholo ba disebediswa tse bohuwang di na le seabo katlehong ya nehelano	Ha se ka mehla disebediswa tse bohuwang di nang le seabo	Ka nako e nngwe o sebedisa disebediswa tse bohuwang ka tsela e bohlaswa e se nang molemo	

Sehlomathiso sa (B)

Ruburiki ya ho lekanyetsa moqoqo

	Kgato ya 7 E babatsehlang	Kgato ya 6 Phihlello e kgabane	Kgato ya 5 Phihlello e ntle	Kgato ya 4 Phihlello e mahareng	Kgato ya 3 Phihlello e foofo	Kgato ya 2 E karolwana feela	Kgato ya 1 Ha ho phihlello
100% , dikahare / difuperweng	80% – 100% Dikahare ke tse babatsehlang, tsa boiqapelo; mehopollo e matla e phepetsang monahano.	70% – 79% Dikahare ke tse ntle, mehopollo ke ya boiqapelo, e tebileng mme e tsosa tiantjello.	60% – 69% Dikahare di a kgahlisa, di momahane hantle; mehopollo e tsosa tiantjello, e a kgodisa.	50% – 59% Dikahare tse loketseng, tse momahaneng ho lekaneng; mehopollo e tsosa thahasello ya, boiqapelo bo kgotsofatsang.	40% – 49% Dikahare di mahareng feela, momahano ha e ntle; mehopollo bohola e a amoheleha; boiqapelo bo a haella.	30% – 39% Dikahare ha di a hlaka ka nako tsohle; mehopollo e seng mekae, e a iphetaka.	00 – 29% Dikahare bohola di tswile lekoteng; ha ho momahano; mehopollo e kgathatsa matla, e a phetakwa.
Matshwao: [30]	Moralo le/kapa mekgwaritso e hlaha moqoqo o babatsehlang.	Moralo le/kapa mo/(me) kgwaritso di hlahisitse moqoqo o motle haholo.	Moralo le/kapa mo/(me) kgwaritso di hlahisitse moqoqo o motle.	Moralo le/kapa mo/(me) kgwaritso di hlahisitse moqoqo o kgotsofatsang.	Moralo le/kapa mo/(me) kgwaritso di hlahisitse moqoqo o mahareng feela.	Moralo o ntse o sa amohelehe kgatong ya PL, le ha o radilwe; ha o a bopeha hantle.	Moralo kapa mekgwaritso e a haella; moqoqo o bopilwe ka tsela e sa kgahliseng.

30	24 – 30	21 – 23½	18 – 20½	15 – 17½	12 – 14½	9 – 11½	0 – 8½
Puo, setaele le tekolobotjha.	Kelohloko e sedi ya matla a puo; puo (le ya bonono) le matshwao di sebediswa ka tsela e babatsehane; kgetho ya mantswa e a babatseha; setaele sehato le rejisetara di loketse sehlooho.	Kelohloko e sedi ya matla a puo; puo le matshwao a puo di sebediswa ka nepo; o sebedisa puo ya bonono; kgetho ya mantswa ke e batsi, ya boiqapelo; setaele sehato le rejisetara di loketse sehlooho.	Ho na le bopaki ba kelohloko e sedi ya puo; puo le matshwao a puo bohoto di nepahetse; mantswa a kgetho lweng ke a loketseng tema; setaele sehato le rejisetara di loketse sehlooho.	O bontsha kelohloko e iutseng ya matla a puo; puo ya hae e bonolo. Matshwao a puo a lekane; kgetho ya mantswa ke e lekaneng; setaele, sehato le rejisetara di tsamaelana le sehlooho.	Kelohloko e sedi ya puo e a haella; tshebediso ya puo e mahareng feela; matshwao a puo hangata ha a sebediswa ka nepo; kgetho ya mantswa a motheo feela; setaele, sehato le rejisetara di hloka momahano.	Puo le tshebediso ya matshwao a puo di fosahetse; kgetho ya mantswa e a haella; setaele, sehato le rejisetara ha di a nepahala.	Puo le tshebediso ya matshwao a puo di fosahetse haholo; kgetho ya mantswa ha e ya nepahala; setaele, sehato le rejisetara di fosahetse kahohlehohe.
Matshwao: [25]	Moqoqo bohoto ha o na diphoso kaha o lekotswe botjha ho hlaola diphoso.	Moqoqo bohoto ha o na diphoso kaha o lekotswe botjha ho hlaola diphoso.	Moqoqo bohoto ha o na diphoso kaha o lekotswe botjha ho hlaola diphoso.	Moqoqo o ntse o na le diphoso tse mmalwa le ha o lekotswe botjha ho hlaola diphoso.	Moqoqo o na le diphoso tse ngatanyana le ha o lekotswe botjha ho hlaola diphoso.	Moqoqo o ntse o tletse diphoso tse ngata, le ha o lekotswe botjha.	Diphoso di ngatangata, le pherekano e kgolo le ha ho na le boiteko ba tekolobotjha.
25	15 – 25	10½ – 14½	9 – 10	7½ – 8½	6 – 7	4½ – 5½	1 – 2
Sebopeho, diratswana, selelekela le qetelo; bolelele.	Diratswana di a babatseha, di hokahane, ka tsela e hlakileng ka dinako tsohle.	Diratswana di ntle haholo, di hokahane ka tsela e hlakileng bohoto ba nako.	Diratswana di bopilwe ka kgokahano ka tsela e kgotsofsatsang.	Diratswana di ntle, di hokahaneng ka tsela e utlwahlalang.	Diratswana le dipolelo di na le diphoso, empa moelelo o ntse o le teng.	Diratswana le dipolelo tsa motheo feela.	Mongolo o molokoloko (ha ho diratswana) kapa diratswana di haela haholo.
Matshwao: [5]	Selelekela le qetelo di a babatseha haholo, di dumellana le mosebetsi.	Selelekela le qetelo di ntle haholo, di dumellana le mosebetsi.	Selelekela le qetelo di ntle, di a kgahlisa, di dumellana le mosebetsi.	Selelekela le qetelo di a kgotsofsatsa, ho latela dithloko tsa mosebetsi.	Selelekela le qetelo di batla di kgotsofsatsa, ho latela mosebetsi.	Selelekela le qetelo tse bonoto feela.	Selelekela le qetelo di haela le ho fokola haholo.
5	4 – 5	3½	3	2½	2	1½	0 – 1
	Bolelele bo nepahetse, ho latela dithloko tsa sehlooho.	Bolelele bo nepahetse.	Bolelele bo nepahetse.	Bolelele bo nepahetse.	Bolelele bo batla bo nepahetse.	O batla o le molelele/ mokgutshwane mokgutshwane.	O molelele/ mokgutshwane haholo.

Senotlolo sa ho tshwaya

Table Heading	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	30	DM =
Moralo Puo	25	PST =
Setaele le Tekolobotjha	05	Seb =
Matshwao ohle	60	

Ditaelo ho titjhere:

- Moithuti o lokela ho ngola ka sehlooho se le SENG feela karolong e nngwe le e nngwe.
- Karolo e nngwe le e nngwe e na le ruburiki ya yona.
- Sebedisa diruburiki tseo o di fuweng ho tshwaya tema e nngwe le e nngwe.

Tataiso bakeng sa ho tshwaya ditema:

Etsa tseena tse latelang ha o tshwaya:

Ho sehellwe lentswe kapa polelo e fosahetseng mola ho be ho bontshwe mofuta wa phoso ka thoko ka tshebediso ya matshwao a latelang:

- | bakeng sa ho arola mantse a ngotsweng a kopantswe empa a lokela ho arolwa;
- -, + bakeng sa ho kopanya mantse a arohantsweng empa a ngolwa a kopane;
- **mn** bakeng sa mongolo (orthography) o fosahetseng;
- **mp** bakeng sa mopeleto o fosahetseng;
- **mt** bakeng sa tshebediso ya matshwao a puo e fosahetseng kapa moo ho hlokehang letshwao la puo;
- **p** bakeng sa puo e sa sebediswang ka nepo kapa ka tshwanelo/tlwaelo;
- ^ bakeng sa lentswe kapa karolwana e siilweng dipakeng tsa mantse a mang;
- // bakeng sa ho arola diratswana.

Tsa dikgokahano

Phihlollo:	Kgato 7 Babatseha	Kgato 6 Kgabane	Kgato 5 Ntle	Kgato 4 Mahareng	Kgato 3 E foofo	Kgato 2 E karolwana	Kgato 1 Ha ho phihlollo
Dikahare, moratolesebopeho	80% – 100%	70% – 79%	60% – 69%	50% – 59%	40% – 49%	30% – 39%	00 – 29%
	Tsebo e babatsehlang ya ditlhokeho tsa tema.	O na le sebo e ntle haholo ya ditlhoko tsa tema.	Tsebo e mahareng ya ditlhokeho tsa tema.	Tsebo e lekaneng ya ditlhokeho tsa tema.	Tsebo e seng kae ya ditlhokeho tsa tema. Karabelo ya hae temeng e bontsha tsepamiso e ka haellang.	Tsebo ya motheo feela ya ditlhokeho tsa tema. Karabelo ya hae temeng e bontsha kgaello ya ho tsepamisa maikutlo.	Ha a na tsebo ya ditlhokeho tsa tema. Karabelo ya hae temeng e bontsha tsepamo ya maikutlo e fokolang.
Matshwao: (18)	Bongodi bo taolong, o tsepamisa maikutlo ka hohlehohle, ha a kgetohe.	Bongodi bo taolong, o tsepamisa maikutlo, ha a kgetohe.	Ho ngola: o tsepamisa maikutlo, empa o kgetohe hanyenyane.	Ho ngola: o batla a kgetohe, empa ha a rothofatse moelelo wa tema.	Ho ngola: o a kgetohe, moelelo ha o utlwahale nqa tse ding.	Ho ngola: o a kgetohe, moelelo ha o a hlaka nqeng tse ding.	Ho ngola: o tswa lekoteng haholo; moelelo ha o a hlaka nqa tse ngata.
	Dikahare le mehopo lo di momahane ka ho phethahala, dintlha di hlahisitse ka botlalo, dintlhana di tshhetsa sehlooho.	Momahano ya dikahare le mehopo di momahane, dintlha ka botlalo mme di tshhetsa sehlooho.	Dikahare le mehopo bohoho di momahane; dintlha di ngata mme bohoho di tshhetsa sehlooho.	Momahano e lekaneng ya dikahare le mehopo, dintlha tse itseng di tshhetsa sehlooho.	Momahano e mahareng ya dikahare le mehopo, dintlha tse seng kae di tshhetsa sehlooho.	Ha se ka nako tsohle dikahare le mehopo di momahane le dikahare le mehopo; dintlha tse tshhetsang sehlooho di mmalwa feela.	Ha ho na momahano ya dikahare le mehopo; dintlha tse tshhetsang sehlooho di mmalwa haholo.

	Bopaki ba moralo le/kapa mekgwaritso di hlahisitse tema e bohehang, e se nang diphoso.	Bopaki ba moralo le/kapa mekgwaritso di hlahisitse tema e bopehileng ka bokgabane, e bohehang.	Bopaki ba moralo le/kapa mekgwaritso di hlahisitse tema e bohehang, e ntle haholo.	Bopaki ba moralo le/kapa mekgwaritso di hlahisitse tema e bohehang ho kgotsofatsang.	Bopaki ba moralo le/kapa mekgwaritso di hlahisitse tema e amohelehang ho mahareng feela.	Ha e a lekana bakeng sa PL le ha ho na le bopaki ba moralo le/kapa mekgwaritso; tema ha e bohehe	Moralo le/kapa mekgwaritso di a fokola; nehelanoi ya tema e fokolang.
	Sebopeho se nepahetse ka hohlehohele.	O sebedisitse melao e amehang ya sebopeho hantle haholo.	O sebedisitse melao e hlokehang ya sebopeho.	O sebedisitse melao e loketseng ya sebopeho ka kutlwisiso e lekaneng.	O na le tsebo e mahareng ya melao ya sebopeho – o siile dintlha tsa bohlokwa.	O sebedisitse melao ya sebopeho ka bofokodi – o siile dintlha tsa bohlokwa.	Ha a sebedisa melao e hlokehang ya sebopeho.

	18	14½ – 18	13 – 14	11 – 12½	9 – 10½	7½ – 8½	5½ – 7	0 – 5
Puo, setaele le tekolo botjha.	Puo e nepahetse, tema e lohilwe ka tsela e babatseheng.	Tema e bopilwe hantle mme e nepahetse.	Tema e bopilwe hantle mme e baleha ha bonolo.	Tema e bopilwe hantle ho lekaneng; Diphoso ha di sitise phallo ya mehopollo.	Tema e bopilwe ka tsela ya motheo feela; Diphoso di mmalwa.	Tema e bopelihile ka bofokodi mme e thata ho baleha thata ho baleha	Tema e fokola haholo mme e thata ho baleha	
Matshwao:(1 2)	Tlotlontswa e loketse sepheo, mmadi le maemo ka phethahalo.	Tlotlontswa e loketse sepheo, mmadi le maemo.	Tlotlontswa e loketse sepheo, mmadi le maemo.	Tlotlontswa e lekane bakeng sa sepheo, mmadi le maemo.	Tlotlontswa e a haelle mme ha e a lokela sepheo, mmadi le maemo.	Tlotlontswa e hloka ho lokiswa mme ha e a lokela sepheo, mmadi le maemo.	Tlotlontswa e hloka ho lokiswa haholo mme ha e a lokela sepheo, babadi.	
	Setaele, sehala le rejisetara ke tse loketseng.	Setaele, sehala le rejisetara di loketse ditlhokeho tsa tema.	Setaele, sehala le rejisetara boholo di lokile.	Setaele sehala le rejisetara di lokile ho lekaneng.	Ho na le ho kgao – kgaoha ha setaele, sehala le rejisetara.	Setaele, sehala le rejisetara ha di a nepahala	Setaele, sehala le rejisetara ha di tsamaelane le sehlooho.	
	Tema bohola ha e na diphoso ka ha e lokotswe botjha ho di hlaola.	Tema bohola ha e na diphoso ka ha e lokotswe botjha ho di hlaola	Tema bohola ha e na diphoso ka ha e lokotswe botjha ho di hlaola.	Ho na le diphoso tse mmalwa leha tema e lokotswe botjha ho di hlaola.	Diphoso di mmalwa leha tema e lokotswe botjha ho di hlaola	Tema e tletse diphoso leha e lokotswe botjha ho di hlaola	Tema e tletse diphoso, e kopakopane leha e lokotswe botjha ho di hlaola.	
	Bolelele bo nepahetse.	Bolelele bo lekane.	Bolelele bo lekane.	Bolelele bo batla bo nepahetse.	Bolelele – e telele/kgutshwane haholo.	Bolelele – e telele/kgutshwane haholo.	Bolelele – e telele/kgutshwane haholo.	
12	10 – 12	8½ – 9½	7½ – 8	6 – 7	5 – 5½	4 – 4½	0 – 3½	

Ditema tsa kgokahano tse telele

Makgetha a Tekanyetso	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	18	DM =
Moralo Puo	12	PST =
Setaele le Tekolobotjha		
Matshwao ohle	30	

Ditaelo ho titjhere:

- Moithuti o lokela ho ngola ka sehlooho se le SENG feela karolong e nngwe le e nngwe.
- Karolo e nngwe le e nngwe e na le ruburiki ya yona.
- Sebedisa diruburiki tseo o di fuweng ho tshwaya tema e nngwe le e nngwe.

Tataiso bakeng sa ho tshwaya ditema:

Etsa tseena tse latelang ha o tshwaya:

Ho sehellwe lentswe kapa polelo e fosahetseng mola ho be ho bontshwe mofuta wa phoso ka thoko ka tshebediso ya matshwao a latelang:

- | bakeng sa ho arola mantswa a ngotsweng a kopantswe empa a lokela ho arolwa;
- -, + bakeng sa ho kopanya mantswa a arohantsweng empa a ngolwa a kopane;
- **mn** bakeng sa mongolo (orthography) o fosahetseng;
- **mp** bakeng sa mopeleto o fosahetseng;
- **mt** bakeng sa tshebediso ya matshwao a puo e fosahetseng kapa moo ho hlokehang letshwao la puo;
- **p** bakeng sa puo e sa sebediswang ka nepo kapa ka tshwanelo/tlwaelo;
- ^ bakeng sa lentswe kapa karolwana e siilweng dipakeng tsa mantswa a mang;
- // bakeng sa ho arola diratswana.

Sehlomathiso sa (d)

Dikgutsufatso

- Mohlahlobuwa o lokela ho ngola kgutsufatso ya hae ka sebopeho seo a laetsweng ho ngola ka sona. Kgutsufatso e ngotsweng ka sebopeho se seng ho tse hlahellang ka hara SAG, e tshwauwe.
- Mohlahlobuwa o lokela ho bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng ka nepo.

Kabo ya matshwao:

- 1 Matshwao a dintlha tse supileng.
- 2 Tshebediso ya puo.

Kotlo bakeng sa diphoso:

- Ha mohlahlobuwa a sa nehelana ka kgutsufatso e sebopehong se nepahetseng, ho nkuwe letshwao le le leng ho matshwao ohle a a filweng.
- Ha mohlahlobuwa a qotsitse dipolelo di ntse di le jwalo ho tswa temeng, a fumantshwe dikotlo ka tsela e latelang:
  - bakeng sa dipolelo tse 1–3 a se fumantshwe kotlo.
  - bakeng sa dipolelo tse 3–4 a hulelwe letshwao le le leng. (1)
  - bakeng sa dipolelo tse 6–7 a hulelwe matshwao a mabedi. (2)
- Bakeng sa tshebediso ya puo e nang le diphoso (tshebediso e fosahetseng ya puo, ya mopeleto le matshwao a puo), ho a 3 ho a puo ka tsela ena:
  - diphoso tse 0–4 ho se nkuwe matshwao.
  - diphoso tse 5–10 ho fokotswe letshwao le le leng. (1)
  - diphoso tse 11–15 ho fokotswe matshwao a mabedi. (2)
  - diphoso tse 16 le ho feta ho fokotswe matshwao mararo. (3)
- Tlosa letshwao le le leng ho mathswao kaofela a dintlha le tshebediso ya puo, haeba mohlahlobuwa a sa bontsha palo ya mantswe kapa ha kgutsufatso ya hae e le telele haholo. Mohlahlobuwa a bontshe palo ya mantswe ka nepo.
- Bakeng sa kabo ya matshwao sebedisa dikgutsufatso/akronime tse latelang:
  - Dintlha – Din. = 7
  - Tshebediso ya puo – T.P. = 3
- Bakeng sa ho tshwaya diphoso tsa puo, sebedisa tse latelang:
  - Mopeleto – mp
  - Puo – p
  - Matshwao a puo – mt
o kopantse mantswe a sa kopaneng
o arohantse mantswe a sa arohaneng
  - Mongolo – mn
  - Matshwao ohle: (10)

Sehlomathiso sa (E)

Ho mamela

Ruburiki ya ho lekanyetsa bokgoni ba ho mamela (tema ya molomo) Sesotho puo ya lapeng le puo ya tlatsetso ya pele (dikereiti tsa 10, 11 le 12)

Makgetha a ho lekanyetsa	Kgato ya 7 E babatsehlang	Kgato ya 6 E kgabane	Kgato ya 5 E ntle	Kgato ya 4 E mahareng	Kgato ya 3 E foofo	Kgato ya 2 E karolwana feela	Kgato ya 1 Ha ho phihlello
100%	80% – 100%	70% – 79%	60% – 69%	50% – 59%	40% – 49%	30% – 39%	00 – 29%
10 Mamela ditema tsa molomo ka hloko ho fumana tlhahiso – leseding.	8 – 10 Fumana moelelo le ho sekaseka sepheo le molaetsa ka botlalo le ka kuttlwisiso.	7 Fumana moelelo le ho sekaseka sepheo le molaetsa ka bokgoni bo botle le ka kuttlwisiso.	6 Hlwaya sepheo le molaetsa mme o fumana moelelo o nepahetseng.	5 Hlwaya sepheo le molaetsa mme o fumana moelelo ka tsela e nepahetseng ho lekaneng.	4 O hlwaya sepheo ka bokgoni bo lekaneng empa o thatafallwa ke ho umana moelelo ka botlalo.	3 O hlwaya kapa ho fumana moelelo wa molaetsa kapa sepheo ka sewelo.	0 – 2 O thatafallwa ho hlwaya kapa ho fumana moelelo wa molaetsa kapa sepheo.
	O lemoha phapano pakeng tsa hoo e leng dintlha le hoo e leng mehopollo feela ha bonolo.	O lemoha phapano pakeng tsa hoo e leng dintlha le hoo e leng mehopollo feela boholong ba tema.	O lemoha phapano pakeng tsa dintlha le mehopollo boholo ba tema.	O lemoha phapano pakeng tsa dintlha le mehopollo totobetseng.	O thatafallwa ke ho lemoha phapano pakeng tsa dintlha le mehopollo.	O lemoha phapano pakeng tsa dintlha le mehopollo ka bokgoni bo fokolang haholo.	
	O utlwisisa ditaelo, ditshupiso letsamaiso ya ditshebetso tse rarahaneng ka botlalo.	O utlwisisa boholo ba ditaelo, ditshupiso le tsamaiso ya ditshebetso hantle.	O utlwisisa boholo ba ditaelo, ditshupiso le tsamaiso ya ditshebetso ka tsela e batlang e nepahetse.	O utlwisisa boholo ba ditaelo, ditshupiso le tsamaiso ya ditshebetso empa o thatafallwa ke tlhahisoleseding e ngata.	O utlwisisa boholo ba ditaelo, ditshupiso le tsamaiso ya tsamaisa.	Ha se ka nako tsohle a utlwisisang ditaelo, ditshupiso le melao ya tsamaisa.	O thatafallwa haholo ke ho utlwisisa ditaelo, ditshupiso le melao ya tsamaiso

<p>10 Mamelat ditema tsa molomo ka hloko ka sepheo sa ho sekaseka.</p>	<p>8 – 10 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka kutlwisiso e ntle haholo.</p>	<p>7 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka kutlwisiso e ntle.</p>	<p>6 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka tsela e gotsotsatsang.</p>	<p>5 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka nepahalo ho lekaneng.</p>	<p>4 O kgonahala ho fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng, empa hangata o etsa dipheo.</p>	<p>3 Ke ka sewelo a kgonahala ho hiwaya puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo kapa e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng.</p>	<p>0 – 2 O hloleha ho arabela puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo kapa e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng.</p>
<p>10 Mamelat ditema tsa molomo ka hloko ka sepheo sa ho sekaseka.</p>	<p>8 – 10 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka kutlwisiso e ntle haholo.</p>	<p>7 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka kutlwisiso e ntle.</p>	<p>6 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka tsela e gotsotsatsang.</p>	<p>5 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka nepahalo ho lekaneng.</p>	<p>4 O kgonahala ho fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng, empa hangata o etsa dipheo.</p>	<p>3 Ke ka sewelo a kgonahala ho hiwaya puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo kapa e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng.</p>	<p>0 – 2 O hloleha ho arabela puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo kapa e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng.</p>
<p>10 Mamelat ditema tsa molomo ka hloko ka sepheo sa ho sekaseka.</p>	<p>8 – 10 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka kutlwisiso e ntle haholo.</p>	<p>7 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka kutlwisiso e ntle.</p>	<p>6 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka tsela e gotsotsatsang.</p>	<p>5 O fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng ka nepahalo ho lekaneng.</p>	<p>4 O kgonahala ho fumana moelelo wa puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo le e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng, empa hangata o etsa dipheo.</p>	<p>3 Ke ka sewelo a kgonahala ho hiwaya puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo kapa e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng.</p>	<p>0 – 2 O hloleha ho arabela puo e qobellang, e fehlang maikutlo, e suusumetsang, e nang le tshekamelo kapa e tadimang dintho ka lehlakoreng le leng.</p>

	<p>O fumana moelelo wa tshetshetso ya sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo ka tsela e babatsehang, e phethahetseng.</p>	<p>O fumana moelelo wa ditho tse sebedi – swang nehlanong ya molomo tse jwalo ka sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo ka tsela e ntle.</p>	<p>O fumana moelelo wa tshetshetso ya sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo ka tsela e ntle.</p>	<p>O fumana moelelo wa tshetshetso ya sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo ka tsela e utlwahalang.</p>	<p>Kelohloko e mahareng ya sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo.</p>	<p>Kelohloko e haellang ya sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo.</p>	<p>O batla a sitwa ho arabela sehala, lentsewe, lebelo, toboketso le tshetshetso ya puo tse sebeditsweng ho fetisa moelelo.</p>
	<p>O arabela setaele, sehala le rejisetara ka bottlalo le ka katheho.</p>	<p>O arabela setaele, sehala le rejisetara ka tsela e kgahlisang, o hlahlobisisa ka nepahalo.</p>	<p>O arabela setaele, sehala le rejisetara ka tsela e kgahlisang; a ka etsa diphosonyana ha a hlahlobisisa.</p>	<p>O arabela setaele, sehala le rejisetara ka tsela e batlang e kgotsofatsa; o hlahlobisisa ka tsela e foofo.</p>	<p>O arabela setaele, sehala le rejisetara ka tsela e lekaneng.</p>	<p>O thatafalla ke ho arabela setaele, sehala le rejisetara.</p>	<p>Batla a hloleha ho arabela setaele, sehala le rejisetara, hloleha ke ho hlahlobisisa.</p>
<p>O lekola dibopeho tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka bottlalo le ka ho itshepa.</p>	<p>O lekola dibopeho tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka tsela e ntle haholo.</p>	<p>Tekolo e ntle ya dibopeho tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka tsela e ntle haholo.</p>	<p>O lekola dibopeho tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka tsela e kgotsofatsang.</p>	<p>O lekola feela dibopeho tsa motheo tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka tsela e lekaneng.</p>	<p>O lekola dibopeho tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka tsela e thekeselang.</p>	<p>O lekola dibopeho tsa puo tse jwalo ka boswaswi ka tsela e thekeselang.</p>	<p>Bontsha tsebo e nyenyane haholo ya dibopeho tsa puo dife kapa dife, jwalo ka boswaswi.</p>
<p>10 Ho mamela ditema tsa molomo ka tshetshetso.</p>	<p>8 – 10 Kutlwisiso e phethahetseng ya tatelano e nepahetseng ya tlhahisoleseding</p>	<p>7 Kutlwisiso e ntle haholo ya tatelano e utlwahalang ya tlhahisoleseding.</p>	<p>6 O bontsha kutlwisiso e ntle ya tatelano e utlwahalang ya tlhahisoleseding.</p>	<p>5 O bontsha kutlwisiso e kgotsofatsang ya tatelano e utlwahalang ya tlhahisoleseding.</p>	<p>4 O bontsha kutlwisiso e lekaneng ya tatelano ya tlhahisoleseding.</p>	<p>3 O thatafalla ke ho utlwisisa tatelano e utlwahalang ya tlhahisoleseding.</p>	<p>0 – 2 O utlwisisa tatelano e utlwahalang ya tlhahisoleseding ka bothata bo boholo haholo.</p>
<p>O etsa diqeto le dikahlolo ka kutlwisiso e ntle haholo a be a tshetshetso ka bopaki bo kgolwehang.</p>	<p>7 Etsa diqeto le dikahlolo tse ntle mme boholo a be a tshetshetso ka bopaki bo kgolwehang.</p>	<p>6 O na le bokgoni ba ho etsa diqeto le dikahlolo le ho tshetshetso ka bopaki.</p>	<p>5 O kgona ho etsa diqeto le dikahlolo ka bokgoni bo lekaneng mme a tshetshetso ka bopaki.</p>	<p>4 O etsa diqeto le dikahlolo tse amoheleheng ho lekaneng, empa bopaki bo tshetshetso a haella.</p>	<p>3 Diqeto le dikahlolo ke tse sa kgolwehang mme di hloka bopaki bo tshetshetso.</p>	<p>2 Etsa diqeto le dikahlolo ka bokgoni bo fokolang haholo.</p>	<p>1 Etsa diqeto le dikahlolo ka bokgoni bo fokolang haholo.</p>

<p>15</p> <p>Ho mamela ka boiketlo /ho mamela bakeng sa boithabiso mmoho le kutlwisiso.</p>	<p>O etsa dikakanyo le noha ditlamorao ka ho phethahala le ka nepahalo.</p>	<p>O etsa dikakanyo tse ntle le ho noha ditlamorao ka ho nepahalo haholo.</p>	<p>Hangata o etsa dikakanyo tse utlwalang le ho utlwalang le ho noha ditlamorao ka ho nepahalo ho kgotsofatsang.</p>	<p>O etsa dikakanyo tse lekaneng mme ka nako e nngwe o noha ditlamorao ka ho nepahalo.</p>	<p>O etsa dikakanyo le ho noha ditlamorao tseo hangata di disahetseng.</p>	<p>O etsa dikakanyo le ho noha ditlamorao ka ho nepahalo.</p>	
	<p>Arabala tshebediso ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka bohloko – losi ka ho phethahala.</p>	<p>Arabala tshebedi so ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka bohloko – losi ka haholo.</p>	<p>Arabala tshebedi so ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka bohloko – losi ka tsetla e ntle.</p>	<p>Arabala tshebedi so ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka bohlokolosi ka tsetla e utlwalang.</p>	<p>Arabala tshebedi so ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka tsetla e le hlokolosi.</p>	<p>Arabala tshebedi so ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka tsetla nepahalo feela dintlheng tse itseng.</p>	<p>Arabala tshebedi so ya puo, kgetho ya mantswa, sebopeho le qapodiso ka tsetla e bothoto, e se nang ntlha.</p>
	<p>10 – 15</p> <p>Arabala maemong a batsi a dipuisano ka ho phethahala le ka kutlwisiso.</p>	<p>7–8</p> <p>Arabala maemong a batsi a dipuisano ka bokgoni bo bottle haholo.</p>	<p>6</p> <p>Arabala bohlo ba maemo a dipuisano ka tsetla e ntle.</p>	<p>5</p> <p>Arabala bohlo ba maemo a dipuisano ka tsetla e kgotsofatsang ho lekaneng.</p>	<p>4</p> <p>Arabala bohlo ba maemo a dipuisano ka tsetla e lekaneng.</p>	<p>3</p> <p>Thatafallwa ke ho latela bohlo ba maemo a dipuisano.</p>	<p>0 – 2</p> <p>Nka seabo maemong a dipuisano ka bothata bo boholo.</p>
	<p>Sebedisa ditlwaello tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong ka kutlwahalo le ka ho phethahala ka tsetla e babatsehang.</p>	<p>Sebedisa ditlwaello tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong ka kutlwahalo le ka ho phethahala.</p>	<p>Sebedisa ditlwaello tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong ka kutlwahalo le ka ho phethahala.</p>	<p>Sebedisa ditlwaello tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong ka kutlwahalo ho amohelehang, empa ha ho a nepahala ka nako tsohle.</p>	<p>Sebedisa ditlwaello tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong.</p>	<p>Ke ka sewelo a sebedisa ditlwaello tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong.</p>	<p>Sebedisa ditlwaello tse mmalwa tsa ho neha ba bang sebaka sa ho bua dipuisanong.</p>

	Botsa dipotso tse loketseng, tse nang le moelelo ho tshwarella puisano e lokolohileng.	Botsa dipotso tse ntle tse loketseng, ho tshwarella puisano e batlang e lokolohile.	Botsa dipotso tse lekaneng emp'a ha se ka nako tsohle a kgonang ho tshwarella puisano e lokolohileng.	Botsa dipotso ka sewelo mme o thatafallwa ke ho tshwarella puisanong.	Botsa dipotso ka bofokodi bo boholo mme ha a phehise puisanong.
	Arabela ka ho phethahala ka dinako tsohle ka ho bua, ho tsamaisa mmele le ho tadimana ka mahlo.	Arabela ka ho phethahala ka ho bua, ho tsamaisa mmele le ho tadimana ka mahlo.	Arabela ka bokgoni bo lekaneng nako tse ding ho puo, ka ho tsamaisa mmele le ho tadimana ka mahlo.	Arabela ka bokgoni bo lekaneng nako tse ding ho puo, ka ho tsamaisa mmele le ho tadimana ka mahlo.	Arabela ka bokgoni bo haellang haholo ka ho bua, ka ho tsamaisa mmele le ho tadimana ka mahlo.
	Ka bohlokosi o bontsha kutlwisiso pakeng tsa puo le setso ka ho bontsha tlhompho ditlwaelong tsa ditso tse fapaneng ka nako tsohle.	O bontsha kelohloko ya nnete ya dikamano tse sedi pakeng tsa puo le setso ka ho bontsha tlhompho ditlwaelong tsa ditso tse fapaneng.	Bontsha kutlwisiso e lekaneng ya kamano e sedi pakeng tsa puo le setso ka ho bontsha tlhompho e itseng ditlwaelong tsa ditso tse fapaneng.	Bontsha kutlwisiso e lekaneng ya kamano e sedi pakeng tsa puo le setso ka ho bontsha tlhompho e itseng ditlwaelong tsa ditso tse fapaneng.	Bontsha kutlwisiso e haellang haholo ya kamano pakeng tsa puo le setso ka ho hloka ho ba sedi.
10	8 – 10	7	6	5	4
					3
					0 – 2

Lenane la mantse le ditlhaloso tsa wona

Akeronime – lentswe le qapodisehang le bopilweng ka tlhaku/ditlhaku tse qalang lentswe la sehlooho kapa mantse a sehlooho polelwaneng (Mohl. Puo ya ho Ithuta le ho Ruta =PIR, FET = Further Education le Training).

Botemengata bo eketsehang – ke ha motho a ithuta puo (kapa dipuo) e nngwe ho tlatselletsu puo ya lapeng. Puo ena ha e tlase puo ya lapeng empa e ithutwa ho bapa le yona. Lenaneong la botemengata bo eketsehang puo ya lapeng e a matlafatswa le ho tiiswa, mme puo ya tlatsetso eo ho ithutwang yona empa feela e eketsa boleng (mohl. Dipuo tsa Tlatsetso kaofela, ho kenyeditswe Puo ya ho Ithuta le ho Rutwa (PIR) di rutwa ho bapa le puo ya lapeng; ha di e tlase hore ho kene tsona sebakeng sa Puo ya Lapeng).

Kananelo ya botle (Aesthetic) – 1. Ho ela hloko botle le bohlokolosi ba puo mme kahoo, o be sedi le ho ananela makgabane a fuperweng ke ditema ao re phelang le wona ka dinako tsohle. 2. Motho ya sedi bohlokolosing ba puo ke motho ya ananelang botle ba bonono bofe le bofe. Lentswe la English le sothofaditsweng, “Aesthetike” le bolela botle ho fumanwang mosebetsing wa bonono. Motho a ka boledisa ka botle ba bonono mosebetsing o itseng, kapa wa etsa qeto e thehilweng hodima bonono.

Alithereishene/Poeletsamodumo – Bonono bo sebediswang dingolweng, haholoholo dithokong le dithothokisong; Alithereishene/Poeletsamodumo ke ha modumo o le mong o sebediswa o latelane kapa salane morao, o entse lethathama qalang kapa hare feela mantsweng le polelong. Poeletsamodumo e tla ka dibopeho tse pedi tse latelang.

Poeletsadumannotshi/Asonense – ke ha ho phethwa dumannotshi e le nngwe qalong ekasitana le hare feela mantsweng, (mohl. polelong ena ‘o bokgabane, o shweshwe, o rwetse botle’, asonense e hlahella ho dumannotshi ‘o’).

Poeletsadumammoho/Khonsonense – ke ha ho phethwa dumammoho e le nngwe qalong ekasitana le hare mantsweng, (mohlala, poeletsamodumo ena “Lefatshe, lebedi, le a phethohaka, poeletsadumammoho e hlahella ho dumammoho ‘l’).

Botemengata – ke meelelo ya lentswe e mmedi kapa ho feta e hlahellang lentsweng ho ya ka kgetho le tshebediso ya lona. Meelelo ena ka bobedi ha e lwantshane empa e kgohlela hantle tikolohong eo lentswe le sebedisitsweng ho yona (Mohlala: Jwale ke lla sa mmokotsane, ke a tsetsela ke a hihitsa, ...)

Akanya – 1. Ho batla ho tshwana nthong tse bonahalang eka di fapane. 2. Ho fuputsa ‘ho tshwana’ nthong tse hlahellang eke di fapane, tsela ya ho hlalosa kapa ho hlakisa empa ho se bopaki. Hlokomela hore o se akanye ka tsela e fosahetseng. Ho lokela hore ho be le nyalano e phethahetseng pakeng tsa ntho e hlalotswang/hlakiswang le kakanyo e etswang.

Palenyana ya bophelo Anekedouto (Anecdote) – phetelo ya diketsahalo tse itseng tse nyenyane tse phetwang ka sepheo sa ho nehelana ka tlhahisoleseding, ho thabisa, ho swaswa/qabola, ho phoqa kapa ho hlalisa semelo.

Phediso (Amination) – theknike ya ho sebedisa lethathama la ditshwantsho tse kgutsitseng ho bopa mohopolo wa motsamao, kapa eka di a phela; ka mantse a mang, dintho tse se nang bophelo di a ‘phediswa’.

Sehlohlo – ke seng sa matshwao a moralo dingolweng. Ke ketsahalo e hodimodimo ho diketsahalo tsohle, e hohelang, e thabisa ebile e na le tshusumetso e matla maikutlong a mmadi. Hangata ke moo kgohlano e fihlang tsullung, ho senyehile, ho dubehile ho le mahleke ruri.

Mothipoloho – ke ha tebello e phahameng e itseng ya ketsahalo e kgolo ya bohlokwahadi e sa phethahala, kapa kgohelo ntseng e tliswa ke poloto ya sengolwa e se e fela hanghang, e fediswa ke ho kgeloha ha poloto kapa ke ketsahalonyana e se nang molemo. Mona ho a utlwahala hore ditaba di se di ya pheletsong.

Kganyetsano/Tarakanyo (Anthithesis) – Ke tshebediso ya dipolelo kapa dipolelwana tse hanyetsanang, mehopollo e atameleneng e a hanyetsana. Mohlala: (se)hloho ke sang aparo di benya?

Loketseng – ha ntho efe feela kapa puo e loketswe ke ho amoheleha memong ao e sebedisitsweng ho wona Mohlala: (tumediswa ya, ‘dumela Monghadi Mokoena’, e loketse maemo a ofisi mosebetsing ho ena le, ‘helele thakantona’ eo o e sebedisang ho dumediswa metswalle).

Baamohedi ba ditaba (audience) – 1. Babadi, bamamedi kapa babohi ba tobilweng ka tema e itseng; bangodi/dibui ba lokela ho ela hloko sepheo sa ho ngola le baamohedi ba ditaba ha ba rala sekotwana se ngolwang kapa puo eo a tla nehelana ka yona, hore ba tle ba tsebe ho kgetha mokgwa o loketseng wa ho ngola.

Ditema tsa diketsahalo tsa nnete tsa bophelo (Authentic Texts) – ke ditema tse amang diketsahalo tsa nnete tsa bophelo ba ka mehla, tseo e seng tsa dingolwa mme di sebediswa thutong ya puo ho ithuta le ho ruta, tse kang diatikele tsa dimakasine le dikoranta, ditaba tse rekotilweng radiyong le thelevisheneng, dipapatso, dileibole tsa dihlahiswa, dibrouthjara tse babatsang kgwebo, diforomo tsa mmuso, mehlala ya mangolo a nnete.

Sehlooho (Caption) – lentswe kapa polelwana le fumanwang ka hodimo ho tema, atikele, setshwantsho, senepe, jj.(tema efe kapa efe feela).

Kharikhetjha (Caricature) – 1. tlhahiso (e ngotsweng kapa e bohuwang) ya mopphetwa ka tsela e feteleditsweng haholo (pheteletso), moo ebang ho nyatsywa kapa ho nyefolwa semelo kapa botho ba hae. 2. Eketsa. Ditshwantsho le botaki bo etswang ke bataki ba dikhathunu dikoranteng hangata ba etsa ka sepheo sa ho fetelletsa sebopeho sa seo hore ba tle ba bontshe boswaswi kapa phoqo.

Polelwana (Clause) – ke polelo e sa ikemelang ka boyona, e hloakang tse ding hore e phethahale. Mohlala: “Monna ya neng a apere hempe e kgubedu o balehile.” Polelo ya sehlooho (polelwana) ke “Monna o balehile” Mantswe ana “ya neng a apere hempe e kgubedu” ke polelwana. Ha e ya ikemela ka boyona, le ha leetsi le le teng ka botlalo. Dipolelwana di hlahiswa ke makopanyi (leha, empa, kahoo, jj) kapa mahokanyi. Lekopanyi kapa lehokanyi le hokela polelwana ho karolo e itseng ya polelo ya sehlooho (polelwana).

Kgokahano (Coherence) – 1. ke kamano ya mehopollo e fuperweng ke tema eo ka yona mehopollo e hokahanang ho etsa tema kapa seratswana e be ngatana e le nngwe. 2. Koketso. E ka nna hape ya bolela bokgoni bo botle ba thutapuo ho nehelana ka moelelo, kapa sebopeho sa dipolelo ka tsela e phethahetseng. Tshebediso ya thutapuo ka tsela e kopakopaneng e ka hlahisa dipolelo tse lobokaneng.

Momahano (cohesion) – ho hokahanya dipolelo kapa diratswana ka dihokahanyi tsa thutapuo tse kang tshebediso ya matshwao a puo, makopanyi, maemedi kapa phetapheto.

Puo e seng molaong (colloquialism) – ke puo eo hangata e sebediswang moqoqong o tlwaelehileng, empa e sa sebediswe mme e sa amohelehe puong ya semmuso.

Dikgato tsa papiso (comparative/superlative) – ke dikgato tsa ho bapisa, mme di fumanwa boholo makgething mohl. “moholo, moholwanyane, moholo haholo”.

Moelelo o patehileng (connotative/denotative meaning) – ke mehopolo e metle le e mebe e patehileng lentsweng, eo lentswe le e bokellang ha le ntse le sebediswa; e fetang le moelelo o otlohileng wa lentswe.

Maemo (context) – kamehla tema e sebediswa le ho hlahiswa maamong a itseng; maemo ana a kenyelletse tikoloho ya tema ka bohaufi le bophara, ho kenngwa dintlha tse kang boitshetlelo ho tsa phedisano, setso le dipolotiki; lereo lena le ka sebediswa hape ho bolela se tlang ka pele kapa ka morao ho lentswe kapa tema, mme se bohlokwa haholo moeelong wa lona/yona.

Melao ya puo (language conventions) – mekgwa (ditlwaelo) e amohelehileng kapa melao e laolang tshebediso ya puo. Ditlwaelo tse ding di thusa ho fana ka moelelo (mohl. melao ya thutapuo, matshwao a puo, botlanyi, ditlhaku tse kgolo); tse ding di thusa ka nehelano ya dikahare (mohl. dikahare, sebopelo ka kakaretso, dihlooho, difutunoutso, ditjhate, manane, ditshwantsho, papetla ya dikahare); mme tse ding di bontsha paterone ya puo e seng e fetohile molao (mohl. ditumediso, moqoqonyana o sa reng letho, jj.).

Ho nahana ka boiqapelo (creative thinking) – ke tshebetso ya ho nahana ka dikgopolo kapa maemo ka tsela ya ho qapa le e sa tlwaelehang ka sepheo sa ho di utlwisisa hantle le ho arabela ka tsela e ntjha e bopang/ hahisang, baithuti ba nahana ka boiqapelo dithutong kaofela ha ba nahanisisa, ba qapa, ba lokisa kapa ba ntlafatsa lereo kapa sehlahiswa.

Temoho ya tshebediso e hlokolosi ya puo – ke tshekatsheko ya mareo/dipolelo, jj. ho batla hore na moelelo o bopilwe jwang, ka kutlwisiso ya dikamano tsa matla tse teng ka hare le ho potoloha dipuo; e matlafatsa moithuti hore a se hlhlehletse le ka tsela efe feela, mme a sebedise puo ka tsela e sedi.

Tharollo/Phethelo (Denouement) – Ke ho fela ha qaka kapa ntwana; ho phethilwe diketsahalo, ha lwantshanwa, ‘madi a tsholoha’, ha rarahana haholo; jwale ekakgona ntwana e ye meriting, kgotso e be teng. Ka ha e se ka mehla qaka e rarollwang, ke kahoo lentswe ‘phethelo’ le sebediswang. Phethelo e etsahala hangata kgaolong kapa ponong ya ho qetela, hang feela ka mora sehlohlolo; mona ho a hlaka hore poloto jwale e ya pheletsong, mme ditholwana tsa diketso tsa molwantshi le molwantshuwa di a totobala.

Puo ya tikoloho/dayalekte (Dialect) – 1. ke mofuta wa puo e sebediswang ke setjhabana se itseng, puo ena e na le ho arohana ho itseng ka mantswa, sebopelo le qapodiso ha e bapiswa le boholo ba puo yona eo ka kakaretso. 2. dipuo tsena ke tsa tikoloho e itseng mme hangata ho na le mabaka a nalane a entseng hore di be teng. Ho a kgonahala hore motho a tsebe ho arohanya puo ya tikoloho le puo ya semmuso e amohelehileng. Ditsebi tsa dipuo di bua feela ka mefutafuta ya dipuo; ha di etse kahlolo efe le ha e le efe dipuong tsena tsa tikoloho.

Kgetho ya mantswa (Diction) – Kgetho ya mantswa a itseng ho ena le a mang ka sepheo se itseng. Mohl. bakeng sa lentswe ‘lla’ mongodi a ka kgetha ho sebedisa mantswa ‘bokolla’ ‘hihitsu’, ‘hlaba sa mmokotsane’, jj. Kgetho ya mantswa ao mongodi a a sebedisang e hlahisa setaele le sehalo sa hae, mme mantswa ao a na le tshusumetso ho mmadi mabapi le tsela eo ka yona a tla arabela seo mongodi a buang ka sona.

Sepheho se sa lebellwang terameng (Dramatic irony) – Ke ketsahalo paleng moo mmadi a tsebang ho hong ka maemo a ka nako eo kapa a nako e tlang, tseo mophetwa a sa di tsebeng. Ketsahalong eo, mophetwa o etsa ho hong hoo mmadi a tsebang hore ho fosahetse haholo ha ho bapiswa le kamoo maemo a nnete a leng kateng ; kapa mophetwa o lebelletse ho kgahlanong le kamoo mmadi a tsebang e le sephetho sa ho itseng; hona ho eketsa tsitsipano, monate le ho etsa hore babadi (babohi) ba be le seabo diketsahalong tsa tema.